

80f 0514

A csiksomlyói harminckét Confrater.

Írta :

P. Boros D. Fortunát dr.
ferencrendi áldozópap.

Szent Bonaventura Könyvnyomda Cluj-Kolozsvár.

NIHIL OBSTAT.

Claudiopoli, 8. Dec. 1922.

Dr. Ladislaus Vezér
censor.

IMPRIMATUR.

Claudiopoli, die 16. Febr. 1923.

† **Gustavus Carolus**
episcopus.

NIHIL OBSTAT.

Marosvásárhely, die 14. Dec. 1922.

Dr. P. Carolus Imets
Censor ex parte Ordinis.

IMPRIMATUR.

Kolozsvár, die 17. Februarii, 1923.

P. Leonardus Trefán
p. t. Minister Provincialis.

~~AI. 30.~~

~~D~~ ~~3.~~
A. T.
34.

A csiksomlyói
harminckét Confrater. TV. 29

Írta :

P. Boros D. Fortunát dr.
ferencrendi áldozópap.

Szent Bonaventúra Könyvnyomda Cluj-Kolozsvár.

Magyar Ferences Könyvtár
Átmeneti jelzet

018683

Előszó.

A magyarországi török háborúk kezdetén a magyar történelemben tüntetőszóval jelenik meg egy férfiú, akinek idáig neve nem volt is aiti, ha a közhírnök úgy hozták, a szerzett dicsőséget szívesen megosztotta másokkal. A névnek nagysága alig pár tizedlédő alatt bejárta egész Európát, mert annak elcsöjje egymás után rakta koszorúba a keresztényiség régi ellensége fölött aratott diadalait.

Főtisztelendő

P. Trefán Leonárd

az erdélyi ferencrendiek Rendtartományfőnökének

gyermeki hálája jeléül ajánlja

a Szerző.

Előszó.

A magyarországi török háborúk kezdetén a magyar történelemben tüneményszerűen jelenik meg egy férfiú, akinek idáig neve nem volt s aki, ha a körülmények úgy hozták, a szerzett dicsőséget szívesen megosztotta másokkal. E névnek nagysága alig pár esztendő alatt bejárta egész Európát, mert annak viselője egymás után rakta koszorúba a kereszténység régi ellensége fölött aratott diadalait.

E hadvezérnek született férfiú minden ügyessége mellett sem feledkezett meg emberi tökéletlenségeiről s bárha érezte, hogy történelmi hivatása van, de tudta azt is, hogy csak addig állhat meg hivatása magasztán, míg lelkierejét az isteni kegyelem telje acélozza meg. Ebben bízott, ebben reménylett s mint a középkornak oly sok lovagja, sokszor a legnagyobb győzelmek dicsőségét tagadta meg magától, hogy azt Istennek tulajdoníthassa. Nagy lelkében gyakran emelt oltárt az alázatosságnak. Egy-egy véres ütközetnek szerencsés befejezése után a zsákmányt megosztotta az Isten és emberek között s ekkor nemcsak saját meggyőződését követte, hanem a kor szokásának is hódolt.

A férfiú, kiről itt szó van, Hunyadi János, ki alacsony sorsból, önmaga erejével küzdötte fel magát az ország első méltóságára. Ez nagy dolog volt, melynek ő is tudatában élt s ép azért sohasem feledkezett meg azokról, kiket ezen küzdelmében bajtársainak tartott s akikről meg volt győződve, hogy mindig hűséges támaszai maradnak a nehézségek áthidalásában.

Vallásos lelke, az utóbbi időben különösen ragaszkodott assisi szent Ferenc fiaihoz, mert életének vége felé egyes vidékeken ezek toborozták seregébe a nép gyermekeit. Miért hálás is volt irántuk s ahol csak tehette, segített rajtuk. Mint pártfogójuk szerepelt. Ezen értekezésben is figyelmességének megnyilatkozásáról, a csiksomlyói zárda életében egy nagy jelentőségű adományról lesz szó, amely jó és balsorsban, sok megtámadtatás és védelem között tartotta

fenn magát négyszáz esztendeig, mely idő alatt a csiksomlyói ferencrendiek figyelme gyakran irányult Magyarország egykori kormányzójának, a nagy Hunyadi Jánosnak kegyes leereszkedésére.

Hunyadi az 1442-iki győzelem emlékére sok kegyes alapítványt tesz, sok romladozó egyház fölsegélyezéséhez hozzájárul s ennek emlékére bocsát a kolostor rendelkezésére harminckét székely „nemes” családot, kiket azután, mint Confratereket ismerünk. Ezen adomány azután a királyok és fejedelmek által számtalanszor lett megerősítve, de minél inkább távolodik el a történelem Hunyadi János korától, annál nagyobb fejlődésen megy keresztül és természetes, annál többször hevesebb megtámadtatás éri, míg az államhatalom 1848-ban meg nem szünteti, jobban mondva föl nem függeszti és 1878-ban minden egyes családot a kolostortól ezer osztrák értékű forintot meg nem vált.

Hogy ezen adományozás lényegét s fejlődéstörténetét annál jobban megérthessük, azért ezen értekezés keretein belül tárgyalni fogjuk a csiksomlyói kolostor elhelyezkedését a Hargita alján; foglalkozunk az adományozás kérdésének idejével és a megerősítések történetével. Másodszor rámutatunk arra a sok küzdelemre, melybe ezen intézménynek megtartása, főképp az utolsó században, került.

E tárgy magában véve érdekes és jóformán ismeretlen s egyetlen óhajom, vajha valamennyire is sikerülne az érdeklődést iránta fölkelteni s a csiksomlyói kolostor sok százados küzdelmére főbb vonásokban a figyelmet fölhívni.

E helyen is hálámat fejezem ki Erdélyi László dr. egyetemi tanár urnak, ki figyelmeztetéseivel ezen értekezés összeállításában nagy segítségemre volt.

Székelyudvarhely, 1922 november hó 1.

TARTALOM.

ELŐSZÓ.

I.

A csiksomlyói kolostor vázlatos története.

A csiksomlyói kolostort VIII. Orbán pápa az erdélyi Custodia fejének nevezi. A kolostor Csikban a székelyek érdekeit képviseli. Az alapítási év bizonytalan. A kolostor gyakori leromboltatása. Helyzete a reformáció után. A csiksomlyói búcsú általánossá lesz. A kolostor központi helyzete és művelődéstörténeti szerepe: a kolostori iskola és nyomda. Nehézségek az iskola fenntartásában. A dicsőség hanyatlása. Újjáéledés. (9—20.)

II.

A szentimrei csata.

A török 1442-iki támadásának oka. A magyarok közömbössége és Hunyadi. Lépes György erdélyi püspök elesik. Magyar készülődések. A törökök terve. Kemény Simon önfeláldozásával megmenti Hunyadi életét. Mezid bég és fia elesik. Hunyadinak a csata emlékére tett kegyes adományozásai. (21—24.)

III.

Az adományozás idejének kérdése.

Hunyadi és a jobbágyság. A ferencrendieket nagyon kedveli. Bár a királyok és fejedelmekhez tett fölterjesztések az adományozás idejéül az 1442-ik évet jelölik meg, kevésbé valószínű. Vajdai jog. Hunyadi hasonló természetű adományozásai. A csiksomlyói Mária tiszteletére épülő templom és kolostor fölsegélyezéséhez hiozzájárul. Keleti háborúk. (25—30.)

IV.

A megerősítések története 1447—1718-ig.

Hunyadi adományozását megerősíti: fia Mátyás, II. Lajos, Szapolyai János erdélyi vajda. Báthori Zsigmond és Báthori Gábor megerősítéseinek kiemelkedő pontjai. I. Lipót. III. Károly. (31—39.)

V.

A kolostor küzdelme a Székkel.

Milyen jogokat biztosít Szapolyai János megerősítő levele a kolostornak a Confraterok fölött? Mikor veszi kezdetét a küzdelem? Főkirálybírói intézkedések. Boros Ferenc confrateri főbíróága. Kálnokinak a Confraterok ellen tett intézkedései. A kolostor panasza a főkormányszék előtt. A vád és védelem. A Szék főkirálybírójának vádjait magáévá teszi s be akar avatkozni a Confraterok választásába. Mária Terézia megerősítése. Újabb hajsza indul meg a Confrateri jogok ellen. (40—50.)

VI.

A székely határőrség szervezése.

A királyi tábla döntése. A tatárok betörésének veszedelme. A székely határőrség szervezésének gondolata. A székelyek félnek a határőrségtől, de belekényszerítik. A Confraterokat is besorozzák. A kolostor tiltakozásáról Bucow és a főkormányszék nem akar tudomást venni. Fölszólítják a kolostort, lépjen egyezsége és menjen bele a confrateri jogok megváltásába. A főkormányszék sem mindig veszi figyelembe a királyi rendeleteket. A Confraterok szép termete. A királynő egyszer adott szavát most sem másítja meg. (51—59.)

VII.

Az utolsó pör.

Az 1848-iki forradalmi mozgalmak átcsapnak a Confraterekre is. A Confraterok fölmondják a szolgálatot. A kolostor visszaköveteli a kincstártól a confrateri jogokat. Többször visszautasítják. A királyhoz megy. Kuriai döntéssel a kolostor a pört megnyeri. (60—64.)

VIII.

Nemes emberek voltak-e a Confraterok ?

A székelyek, mint nemes emberek szerepelnek. I. Ferdinánd hasonló természetű adományozásai. A székelység fokozatai. Zabolai határozat. A székelyek nem teljes jogú magyar nemesek. A Rákóczi-féle fölkelés után a Confrateroknak is vannak jobbágyaik. (65—69.)

IX.

Az adományozás természete.

Kezdetben szegény emberek voltak a Confraterok. Egyházi jellegű kiváltságot kapnak. Szabadság mozgalmak. Az 1719-iki határozat. (70—75.)

Fogalom tisztázás.**Függelék.**

A gyakrabban idézett forrásmunkák jegyzéke. (76—77.)

A csiksomlyói kolostor vázlatos története.

A csiksomlyói kolostort VIII. Orbán pápa az erdélyi Custodia fejének nevezi. A kolostor Csikban a székelyek érdekeit képviseli. Az alapítási év bizonytalan. A kolostor gyakori leromboltatása. Helyzete a reformáció után. A csiksomlyói búcsú általánossá lesz. A kolostor központi helyzete és művelődéstörténeti szerepe: a kolostori iskola és nyomda. Nehézségek az iskola fenntartásában. A dicsőség hanyatlása. Újjáéledés.

A csiksomlyói kolostort VIII. Orbán pápa 1640 február 4.-én keltezett „Salvatoris Domini nostri Jesu Christi“ kezdetű bullájában az akkor megalakulandó erdélyi Custodia (őrség) fejének és anyjának nevezi. Caput et mater Custodiae. A rendi történetírók ezt a mostani erdélyi rendtartomány legrégibb kolostorának tartják, de hogy az első alapokat mikor rakták le, azt senki sem tudja, mert ezideig semmiféle elfogadható bizonyíték sem került felszínre. Így csak visszakövetkeztetésekre vagyunk utalva addig a kezdetleges pontig, mikor itt a szerzetesi élet első nyomai kezdenek mutatkozni.¹

A nép barátait a nép érdekének képviselésére vitték be a székelyföldre és hitének megőrzésére emelték a somlyói kolostort a végig vonuló hegyek különös éghajlatú és terméktelen talajú medencéjébe. Nyugaton a Hargita láncolata vonul végig, keleten a Kárpátok láncolatának csiki nyulványai vannak őrségül állítva a volt ezeréves Magyarország biztosítására. Ide, ebbe a zárt völgybe építették azt a kolostort, a Kis Somlyó hegy lábához, mely egy félezredév alatt sok vihart látott, melyet igen sokszor leromboltak, de végkép megsemmisíteni sohasem lehetett, mert az igények szükségszerű követelménye parancsolta oda.

¹ Még mindig valószínűnek tartják, hogy ide zárdát először nem a franciskánusok részére építettek, de a franciskánusokat már 1442-ben ott találjuk; kiket a nép jól ismer, kiknek gyújtószava futótűzként hat a hitért, hazáért lelkesedni tudó székely népre. Alig állhat meg ez a vélemény, mert azt kérdezhetjük: azon időben mely rendnek lehettek itt telepei? Ezideig nyomra nem akadtak; jóllehet Orbán Balázs is ezt a véleményt tartja.

Szörnyű, romboló viharok után számtalanszor építették újjá. A mostani alakját 1802—1825 között nyerte. épen hatszáz évre az állítólagos alapítás után.¹

P. Györffy Pál egy oly tényre hívta fel kortársai figyelmét, melyet ha be tudnának bizonyítani, akkor az alapítási évet 1208-ra kellene tennünk. Ő ugyanis azt vallja, hogy a kolostor nagyon régi lehet, mert egyik szoba falában, melyet az ő idejében is „lábasház-nak“ neveztek, azon a részen, hol a szabóműhelybe szoktak járni, két betű látható és ezek fölött az 1208 évszám. Ez ma is jól látható, jegyzi meg az említett író és kérdezi: mi tarthatna vissza attól, hogy így ne értelmezzük: Conventus Csikiensis? Ez megbízhatóbb megokadatokra szorul.² P. Szabó Pius a hagyományra hivatkozva azt fogadja el, hogy a ferencesek 1339-ben vonultak

¹ Erdélyben a ferencrendiek először Szeben városában jelentek meg. IX. Bonifác pápa 1400-ban engedélyt ad Alvernói Bertalannak arra, hogy négy új zárdának vesse meg alapjait, melyek között szerepel a csiksomlyói is Billich néven. P. György József Szent Ferenc Hirnökke 1921, 110 l. Hunyadi János. 1448-ban kijavítja a kolostort és gót betűkkel jelezteti az évszámot. Losteiner: Topographica descriptio etc. 110—111 pontok alatt. Jelzik ezek az írók azt is, hogy ezen a helyen már 1208-ban lett volna valamelyik rendnek egy kicsiny házacskája. Wadding Annalesiben (1400 év) IX. fej. 42. sz. Billich néven szerepel, melyet az 1399 évben a Generale Capitulum részére összeállított lajstromok nem ismernek. „A Hirnök“ 1922, 368 l. *Schematismus Almae Provinciae Sancti Stephani Protoregis Hungariae* 1906-ban pontosan 1408-ra viszi vissza az alapítási évet. Nem okolja meg sem azt, hogy akkor épült volna-e, vagy csak egy régen fölépített zárdát foglalnak el. A milkoviai püspökség a Putnával egyesülő és a Szeretfolyóba szakadó Milcov folyó partján épült Milkov falu székellyel, 1228-ban alapítatik. (Sz. O. I. k. 142 l.) Valószínű tehát, hogy ezen időben a kérdéses területen már nagyobb katolikus telepek lehettek.

² in Olim etiam Ordinem nostrum aetate excessisse non sine fundamento dixerim: siquidem in pariete cellae (quae „lábasház“ dicitur) hodie dum visitur quidam lapis inclusus in ambitello interiori, quo in domum pannificinam itur, qui quamvis reliquo pariete sit dealbatus, optime tamen monstrat sibi incisiss duos magnos characteres C. C. ex infra anno 1208. Ouos characteres explicare et dicere, et significare Conventus Csikiensis quid vetat? (Protocollum seu registrum. Tom. I. Cap. II. SS. I.) Ha az 1208 év arabs számokkal volt írva, akkor ez a föltétel önmagától dől meg, mert az arabs számok használata hazánkban csak Mátyás király uralkodásának vége felé veszi kezdetét s akkor is nagyon tökéletlen formában. Nem 1708-at akart-e jelezni az a szám, melyről Benkő Károly is megemlékezik Losteiner krónikájának II. része nyomán Csik-Gyergyó-Kászon c. művében II. r. 77. l.

volna be Csikba. Ennél megbízhatóbb a fennebb említett 1400-ból származó pápai engedély, bár P. Szabó véleménye is könnyen indokolt lehet s kár hogy ezen állítását bővebben nem fejti ki.¹

A székely katonák hősiessége Hunyadi János beszercei grófot és erdélyi vajdát 1442-ben Szentimrénél a török túlerő fölött győzelemhez segíti, amiért a hálás vajda, Erdélyben kegyes adományokat tesz, kolostorokat építtet.² A csiksomlyói adomány a fáradhatatlan szerzetesek elismerésre méltó munkásságáról tanuskodik, kik a történelem folyamán nem egyszer vágtak a gátszakadások elé, mert kezdettől fogva a vallás és a haza szolgálatában állottak. Ezt tudva a vajda, a székelyek hősiességét úgy vélte megjutalmazottnak, ha papjai iránt adózik tettben nyilvánuló elismeréssel. Ennek emlékére adta a 32 Confratert, mely adományt Mátyás király 1464-ben, Szapolyai János erdélyi vajda 1519-ben megerősítették.

Ezen időben a kolostornak más feladata nem lehetett, mint a lelkek gondozása, a hitnek ébren tartása, melynek megvédése annyi áldozatot kívánt szellemiekben és anyagiakban. Hanem a reformáció beköszöntével megkezdődött az az évszázados harc, melyből a somlyói barátoknak ugyancsak kijutott. Sokszor áldozniok kellett kevés vagyonukkal és életükkel, mikor mint az isteni Mester tanítványainak még az sem volt hová fejüket lehajthatnák.

A reformáció átalakító munkája Erdélyben hamarabb megkezdődött, mint az anyaországban. Mindjárt a hitújítás kezdetén az erdélyi szászok Németországban megismerkednek ennek elveivel s Erdély vallási képe rövid időn belül elváltozik.³ A katolikus papokat egymásután űzik el, vagy önként mondanak le az egyházzal és kolostorokról.⁴ A pusztulás hullámai a hegyeken is keresztülcsap-

¹ Dr. Szabó György Piusz O. F. M. Ferencrendiek a magyar történelemben. 226 l.

² Többek között a pálosnak vélt ferencrendi kolostort is. Ennek hovatartozósága felől még ma is nagy a tájékozatlanság. Fraknóival (Hunyadiak kora) sokan azt állítják, hogy pálosnak lett volna alapítva. Ez tévedésen alapulhat. Lásd Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I. k. 415, 471, 477, 483, 491, 492, 496, 502, 505, 509, 513, 517, 522 l. stb.

³ 1543. június 29-én a fehérvári országgyűlés foglalkozik a reformációval s megállapítja, hogy Luther tanai feltartóztathatatlanul terjednek és főleg a szászok között. E. O. E. I. 481/2.

⁴ 1557 február 6-án tartott országgyűlésen kéri Izabella királynét, hogy az elűzött barátok kolostorait iskolákká alakíthassák. A királyné hozzájárul a

nak s ekkor volt igazán szükség hősies lelkű emberekre, kik az Úr nyájának nem béresei, hanem hivatásos pásztorai.

Veszedelem nemcsak a Barcaság felől fenyegette Csik békés népét, hanem Moldova felől is. Illés a kegyetlen Rareş Péter fia megtámadta a csiki székelyeket és a kolostort s az 1553-ik év szent Margit napján leromboltatta.¹ Második leromboltatása 1600-ban Mihály munténiai vajda s akkor Erdély fejedelme, nevével hozható össze, kinek biztatására az ő hűségére tért székelyek az előző évben Báthori Endre biboros-fejedelmet elűzik s a szentdomokosi határban megölve a kolostoron is bosszút állanak. Jellemzők Székely Mózes kegyetlenségei² is, de ennél fontosabb időpontok az 1661³ és 1694. 1661-ben harmadszor égették föl s 1694-ben is nagy veszély fenyegette s nem a tatárok jóakarátán mult, hogy a kolostor a jelen esetben is porrá nem égett, hanem a bátor magatartású Nizzet Ferenc belga származású papjelölt érdeme, ki az utolsó pillanatban katonás sorrendbe állítja az elaggott, hátrahagyott férfiakat, a védtelen nőket és tanulóifjakat s ezeknek segítségével a kolostor udvaráról és a templom tornyából oly zajt csap, hogy a vérszomjas és zsákmányra-éhes tatár csorda rendezett hadsereget gyanítván, a kolostor környékéről fejvesztetten menekült a halál biztos torzába.⁴ A tatárok részéről ez volt az utolsó nagyobb veszedelem.

Hogy a háborus emlékekből ki ne fogyjak, nem mellőzhetem még egy jelentékeny esemény leírását, mely magában véve az egész székely népre nagy hatással volt s mely a vallásukhoz ragaszkodó székelyeket még jobban egybeolvasztotta a csíksomlyói kolostorral s a kolostor templomában őrzött csodatevő Mária szoborral.

székelyvásárhelyi és kolozsvári kolostorok átalakításához. E. O. E. II. 223. *Veszely*: Erdélyi egyháztörténelmi emlékek I. k. 181 l.

¹ Különbben Erdélynek ezen része állandóan ki volt téve a támadásoknak, Hunyadi János, Mátyás király és Szapolyai János csapataik élén, itt mind megfordultak rendfentartás végett.

² Benkő k. i. m. 79 l.

³ 1661. okt. 11.-én Kájoni följegyzései szerint a zárda elpusztítása mellett elveszt két papot: Somlyai Miklós zárdafőnököt és Pálfalvi Pétert; két testvért: Szentimrei József és Kolozsvári János testvéreket. Ezeket megölték s négyet elhurcoltak: Benei Pál, Boszniai Illés, Görög Jákob papjelölteket és Makkai Antal testvért. *P. Kájoni*: Proac Trannica Fratr. Min.-Strict. Obs. 67/a; Györffy. i. m.

⁴ Györffy j. m. 99. l.

János Zsigmond Blandrata György udvari orvosa ösztönzésére az udvarhelyi és csiki székelyeket is meg akarta nyerni az új hitnek. Elhatározta tehát, ha a predikátorok szava és az ő figyelmeztetése hatástalan maradt, hát erősebb ösztönző eszközökhöz fog folyamodni. Először 1566-ban Erdélyből kitiltja a katolikus papokat.¹ 1571-ben, halála előtt, szabad vallás gyakorlatot enged az unitáriusoknak, de előbb, a szabadság nevében, a csiki katolikusok ellen hadat indított.

Erdélyi László, „A székelyek története” című könyvében ezt a következőképen beszéli el. „A szentéletű István gergyóalfalusi pap föltárta az ősi hit veszedelmét és elvítte apraját-nagyját a csik-somlyói Szűz Máriához, hová a csikiak is mind összegyűltek. Imádkoztak, megáldoztak, egy ferencrendinek szavára fegyvert fogtak asszonyostól. A szárhegyi lányok lebontott hajjal állottak a csapat élére. Az Udvarhelyre vivő uton szembekerültek a fejedelem csapataival, mely megriadt a bontott hajú, üszköt csóváló hajadonoktól. Talán meg is ütköztek.² A fejedelmi csapat visszavonult. S Pünkösdi napján a győztes katolikus sereg visszatért Somlyóra, hol az öregek és gyermekek addig imádkoztak. Most együtt hálálkodtak Szűz Máriának s azóta annál nagyobb buzgalommal³ jártak sok ezren a somlyói pünkösdi búcsúra.”⁴ A csikiaknak sok bajuk volt azután is János Zsigmonddal. Az 1566-iki tiltóvégezést visszavonják és megengedik a franciskánusoknak, hogy lelkiismeretük megnyugtatóására, maradjanak azon állapotban, mint eddig voltak.⁵ Csikból a katolikusokat ki nem lakoltathatták, hát megtürték,⁶ de nemsokára megjelenik a másik rendelet is, mely itt is nagyon korlátok közé akarja szorítani létüket s céltudatosan lassú sorvadásra akarják kényszeríteni őket: *„kath. pap Erdélybe lábát be ne tegye, pápás papnak sehol sem szabad lenni, ahol templomokat építettek a pápista papoknak, elrontassék, a pápista papoknak püspökük ne legyen.”*⁷

¹ Dr. Erdélyi László: A székelyek története 29 l.

² A nagy erdőn.

³ Legutóbb 1922-ben a nagy körmeneten 20,000 székely vett részt.

⁴ Dr. Erdélyi. i. m. i. k.

⁵ Veszely i. m. 225 l.

⁶ U. o.

⁷ U. o. 241 l.

Ezen és hasonló rendeletekből nagyon kiérzik, hogy a hitújítással új fejezet kezdődik a csiksomlyói kolostor történetében. Ezután a ferencrend erdélyi önállósága is megszűnik egy kiépített szervezet lenni és a franciskánusok, mint hittérítők kezdenek szerepelni a Congregatio de Propaganda Fide joghatósága alatt.¹ Erdélynek főpásztora nincs,² püspöki látogatásokról szó sem lehet.³ Megszűnt a rendes papnevelő is s a papokból hiányzik a vallásos buzgóság. Bátran állíthatjuk, hogy a szerzetesek vállára nehezedik minden teher, kik az elvesztett tagokat külföldről inkább utánna tudják pótolni. Ezért tesz Báthori Endre bíboros fejedelem a pápai követnek ajánlatot: Csik a legkatholikusabb. A szétszórt katolikusok kormányzására küldessék egy püspöki címmel felruházott ferencrendi, ki viselné „Erdély püspöke” címét és lakhatnék a kolostorban. Róma hozzá is járult ehhez, de a tervből nem lett semmi, mert egy pár esztendő múlva ez a kolostor is kiürült. Székely Mózes Erdélyt elfoglalva, haragját a katolikusok ellen fordította s megtámadva a kolostort, annak főnökét P. Váradi Jánost több társával együtt lenyakasztatta.⁴

Csikban a zárda volt a központ, hová később is, a katolicizmus megerősödése idejében, a papok, nemcsak a szerzetesek hanem a világiak is összegyűltek s hitben megerősödve osztottak szét.⁵ Ezt köszönheti szerencsés helyzetének, melyet elfoglalt s

¹ Rómából a Congregatio de Propaganda Fide-től még 1783-ban is folyósítják a somlyói iskola céljaira kért segítséget. *Veszely Károly*: Gyulafehérvári füzetek II. k. 35 l. Nemcsak a ferencrendiek, hanem a jezsuiták is bejövételük után, kik a Congregationnak is megküldik jelentéseiket és bizonyos engedményeket a Congregatio bíboros főnökétől kérnek.

² János Zsigmond alatt az erdélyi püspök Bornemissza Nyitrán tartózkodik. Ha haza tudna is jönni, öregsége visszatartja. Báthory István sokat fáradozik a püspöki szék betöltésén, de újból csak azt látjuk, hogy Naprágyi Demeternek menekülnie kell, (1597—1601.) mert az 1601 év január havában tartott országgyűlés számúzi, a püspökséget eltörli, javait lefoglalja. Erdély főpásztori széke már csak cimben élt. Csikmedéfalvi Szentandrás Istvánt II. Mátyás ki-nevezi erdélyi püspöknek, de a pápa nem erősíti meg s a ferencrendi pater csak mint apostoli Vicarius működhetik, amíg ő is el nem menekül. *Dr. Temesváry János*: Erdély választott püspökei 5 l.

³ A Hírnök 1922, 77 l.

⁴ U. o.

⁵ Domokos Kázmér ferencrendi püspök, Erdély apostoli Vicarius 1669

önmagának megteremtett. Helyzetét még szilárdabbá tette elhíresedett iskolájával és a XVII. században föllállított nyomdájával, mely a három székben egyetlen volt.

A csiksomlyói iskola mikor keletkezett, nem tudni. Határozott adat nincs rá. Föltételezhetjük, hogy a rend szelleméből kifolyólag, mindjárt betelepedésük után fölvtették programjukba a tanítást, a néppel való foglalkozást, legalább is oly módon, amint azon időben szokásban volt. Valószínűbb, hogy a hitterjesztés megkezdésével az iskola felállítása is egyszerre történt. Ha semmi más adatunk nem is volna erre nézve, elég tudnunk azt, hogy a protestántizmus ezt a szellemet hozta magával, ezzel hódított, tehát a katolikusoknak is ezzel a fegyverrel kellett küzdeniök. Az iskolát, ha semmi más, hát ez teremtette meg. Még egy ok, ami állításunk igazsága mellett szól: a reformáció után a többi kolostorokat ebből a rendházból hódítják vissza¹ s ahol később letelepednek a ferencrendiek, első gondjuk iskolát alapítani.²

Egy ferencrendi író azt mondja: az ősök nem akartak munkájok eredményével dicsekedni s a följegyzéssel keveset gondoltak, de vannak írásos bizonyítékaink arról, hogy ők az ifjuság nevelésével mikép foglalkoztak.³ Pedig az akkori súlyos idők és viszonyok között kitűnő eredménnyel fáradoztak.⁴ Semmiképen sem fedi P. Szabó Gy. Piusznak azon állítása az igazságot, mintha a csiksomlyói kolostorban Domokos Kázmér állította volna fel 1667-ben az első elemiiskolát, mely 1725-ig teljes gimnáziummá fejlődött ki.⁵ A fából épült kolostort 1661-ben a tatárok lerombolják és Domokos Kázmér a tatárok elvonulása után azt újra építteti. Így Domokos

május 23-án az egész papsággal gyűlést tart, melyen a főesperesekre, plebánosokra és tanítókra vonatkozó határozatokat hoznak. 1674 augusztus 29-én ugyancsak itt „congregatio“-t tartanak, melyen szorosan papokat érintő határozatokat hoznak a trienti zsinat szellemében. *Bochkor Mihály dr.*: Az erdélyi katolikus autonómia. 296 l. 1699-ben tartják ott az utolsó zsinatot.

¹ Dr. Szabó i. m. 226 l.

² Veszely: Gyulafehérvári füzetek II. k. 30 l.

³ P. Györffy: Ortus, Progressus etc.

⁴ Temesvári János i. m. erről úgy emlékezik meg, mint századok óta virágzó iskoláról. Csikmadéfalvi Szentandrás István (1571–1630.) itt végezte iskoláit; itt ismerte meg a rendet és annak szellemét. 7 l.

⁵ Dr. P. Szabó i. m. i. h.

Kázmér a kolostori elemi iskolának nem alapítója, hanem csak tovább folytatója. Ezen iskola a hitterjesztés céljait is szolgálván, a ferencrendiek kezén maradt 1850-ig. Az osztrák kormány a zárdát forradalmársággal vádolván meg, mert nyomdáján akarata nélkül osztrák ellenes röpiratokat nyomattak ki, két pater kivételével minden szerzetest eltiltott a tanítástól.¹ Közben a székely határőrség felállítására alkalmával a ferencrendiek kényszerítve voltak, hogy a tisztek gyermekeit német nyelven tanítsák és korlátozva voltak, hogy kiket vehetnek föl iskolájukba. 1661-től 1823-ig az iskola fenntartásáról a római hitterjesztési gyülekezet gondoskodott.²

A csiksomlyói iskola éppen nem mondható utolsó. Meglepő, ha azt halljuk, hogy abban az időben az iskolának közel száz növendéke van. 1693-ban már százhetvenegy növendék látogatta az iskolát. A következő évre még többen jelentkeznek, de a tatár beütés szétzavarja s Nizzet a tanulók közreműködésével futamítja meg a tatárokat.³ 1699-ben a rendi tanács elhatározza, hogy az iskolát poraiból fölépíteti s kimondja azt is, hogy megkeresi a csikszéki tisztkart, mert a szerzet szegénységénél fogva képtelen ekkora áldozatra. Határozatba ment egy szeminárium építésének tervezete is.⁴

A kolostorban folyó neveléssel a környék teljesen megvolt elégedve. A növendékek is hálás szívvel gondoltak vissza intézeti életükre: ennek bizonyosságául számos alapítvánnyal örökölték meg ottlétüket.⁵ Ez nem is lehetett másképp, mert e kultúrközpont felé-

¹ A csiksomlyói Domus Historia II. k. egyenesen borzalmas dolgokat közöl gróf Clam Gallas osztrák császári főparancsnok 1849. aug. 5-én viselt dolgairól. Lásd „A Hírnök“ 1922. 442 l.

² Barberini bibornok-titkár 1667-ben így ír Domokos Kázmérnak: „Az iskolamesterről pedig, kit Csikban a gyermekek istenes nevelésére és tanítására alkalmazni kívántok: A szent gyülekezet atyailag gondoskodott, megrendelven számára innentől kezdve, Rómából fizetendő 30 scudit. Losteiner: Topographica etc. 382 p. Veszely i. m. 36 l.

³ A tanulók hét zászló alatt állanak fel. Legelől volt körispataki gróf Kálnoky Ádám királybíró fia, ki a németektől megtanulta katona módon verni a dobot. Györffy i. m. i. k. Benkő i. m. 100 l. Tehát már nem lehetett oly kicsiny gyermek.

⁴ Veszely i. m. 37 l.

⁵ Veszely: Gyulafehérvári füzetek II. k. 75—100 l.

sok szem tekintete irányult. Mint a jezsuitáknak egykoron, úgy a ferencrendieknek is be kellett számolni működésükről a Congregatio de Propaganda Fide előtt.¹ Sőt a Congregatio is elismeréssel adózik a rendnek ilyen irányú munkásságáért és 1735 március 8-án kelt leiratában megparancsolja P. Györffy Pál tartományfőnöknek, hogy a tanítással foglalkozó atyáknak fejezze ki elismerését.²

Már megemlékeztem arról, hogy az iskolának sok baja volt a katonai kormányal, mely mindegyre beleavatkozott az iskola belügyeibe. Így a „*Siculicidium*“ után a székely katona fiúknak külön jelzésű zekét,³ hajnyírást és jelentkezést ír elő.⁴ Máskor meg a fiúkat összeírják, besorozzák, ami nagyon megapasztja a tanulók számát s csökkenti a székelység erkölcsi és szellemi emelkedését. Ezek mind sok gondot okoztak a kolostorfőnöknek.⁵ Mielőtt II. József kötelezővé tenné, már Mária Terézia idejében 1772-ben a katonai főparancsnok, gróf Gyulai Sámuel elrendeli a német nyelv tanítását. Az iskolát idegen felügyelet alá helyezik, mikor a csikszéki főkirálybíró a főkormányshékek az iskola igazgatójának nevezik ki.

Az iskola történetében nevezetes idő az 1780. év, mikor az új intézet alapjait lerakták, melynek fölépítése már az egész Csikszék kötelessége. 1782-ben már készen volt és 1850-ig a szerzetesek kezén maradt.

¹ Főtisztelendő Atya! Minthogy a hitterjesztésről címzett római szent Collegium főt. Atyaságodat nevezte ki Erdélyben missziófőnöknek a szentferenc-rendi szerzeteseket illetőleg, hogy annál nagyobb sikerrel tehesse ezen rend az Egyháznak szolgálatait a térítési ügyben: megbízatásomhoz tartozó kötelességemben járok el, midőn ezennel fölszólítom főtiszt. Atyaságodat, hogy ismert válaszos buzgóságánál fogva értesítsen engemet arról, hogy mikép áll Erdélyben jelenleg a missio ügye s minő sikeres előmenetellel működnek a kormányzata alatti szerzetes atyák? Veszely: Gyulafehérvári füzetek II. k. 40 l.

² A tartományfőnök mind a missioról, mind az ifjúság neveléséről beszámol úgy Rómának, mint a hercegprimásnak, melyre Rómából a következő elismerést kapta: a szent Collegium Atyaságodnak és a kormánya alatt levő szerzetes atyáknak mind két nemű fíradozásaival meg lévén elégedve, méltánylását és dicsőítést a többi szerzetes atyákkal tudatni ne mulassza el. Veszely i. m. 40—41 l.

³ Posztóból készült nagykabát.

⁴ Veszely i. m. 41 l.

⁵ Erről bárkit meggyőzhetnek a főkormányshékekhez tett fölterjesztések, melyekből sok van a kolozsvári ferencrendiek levéltárában.

A kolostor történetéről lévén szó, ha azt a szorosabb értelemben vett Székelyföldön, mint a szellemi élet középpontját tekintjük, akkor ennek rövid ismertetéséből nem mellőzhető az 1675—78 évek között P. Kajoni János által felállított könyvsajtó sem.¹

P. Kajoni korszerű gondolatát az emberek könyörületéből tesztíti meg.² A nyomda felállításával ugyanaz volt a célja, mint az iskolával³ és ezek az okok is birják rá a Szentszéket annak megépítése engedélyezésére.⁴

Világos, hogy a könyvsajtó beállítása sokat jelentett abban az időben. Nyélbeütése nagy nehézségekbe ütközött, de a rendíthetetlen akaratérő minden akadályt legyűrt és Kajoni nevéhez fűződik az egész mozgalom, mely minduntalan arról tanuskodik, hogy a kolostor lakói nagyon is tisztában voltak hivatásukkal s a fejedelmek előtt nem hiába hivatkoztak annak jelentőségteljes nehézségeire.

Mielőtt a vázlat tárgyalását befejeznők emlékezzünk meg az erdélyi Custodia megalapításáról és annak első vezetőjéről: Salinay Istvánról.⁵ Az erdélyi Custodia második megszervezése és elismertetésének érdeme az ő nevéhez fűződik.⁶ Salinai Boszna-Argentínából jött

¹ Csak könyvsajtóról lehet szó és nem nyomdáról, mert egész szerkezete az akkor és most is használatban lévő falusi olajsajtólokra emlékeztet. Az erdélyi ferencrendiek ezen kincse ma a kolozsvári rendházban van. Ez szolgált ösztönzőül P. Trefán Leonárdnak, aki Csiksomlyóról odavitette, hogy a kolozsvári rendházba ő is beállítsa a modernül berendezett „Szent Bonaventura nyomdát,” melyen ezen értekezést is kinyomatta.

² Korniss Gáspár maroszéki főkapitány és Bánffy Kristófné Farkas Margit adományoztak kb. 110 forintot. Szent Ferenc Hirnöke: 1921, 66 l.

³ Az iskola céljait s ezzel a missio sikerét szolgálta. Bizonyítják azon termékek, melyek a könyvsajtót legelőször elhagyták. Kajoni „Cantionale”-ja magyarul, melyet Torma István belsőszolnoki főispánnak ajánl. *Szabó Károly*: Régi magyar könyvtár II. k. 378 l. Donatus a latinnyelv első elemeiről szóló művét, Alvai Emanuel Grammatikáját, Abacus nevű számvető könyvét és Ciceró családi levelezéseit. *Karácsonyi János*: Kajoni János és a csiksomlyói könyvsajtó. Szent Ferenc Hirnöke 1921, 94 l. Csak Br. Bajthai József püspök által jóváhagyott névsorban 29 könyv van felsorolva, melyek közül több a tanítás szolgálatában áll.

⁴ a) Kajoni fölterjesztésére adott válasz.

⁵ b) Az oklevelekben *Stephanus a Salinis* néven szerepel, melyet a magyarban többféleképen próbáltak visszaadni. Az általunk használt kifejezési mód sem helyes.

⁶ A reformáció előtt virágzó őrség (custodia) volt Erdélyben, melyet

Erdély bércecs ölébe¹ s itt nemcsak jól érezte magát, hanem térítői buzgalma napról-napra lánggra lobbanva, kilenc évi fáradság után, azon gondolkodott, hogyan lehetne a ferencrendiek kicsiny csapatát tömöríteni és önállósítani? Hol volna az az alkalmas hely, melyet anyjának mondhatna a Custodia? S a választás Csiksomlyóra esett, melyet védett fekvése s régi hírneve a legalkalmasabbnak ajánlott. Így innen szereztek vissza a ma is fennálló huszonnégy zárdát, melyekben vidékek szerint más és más munkakörrel vannak elfoglalva az egyes tagok.

1850-ig a csiksomlyói kolostor hitvédő és nevelő hivatását ilyen működési körben vélte betölteni. Tagjai előtt három feladat lebegett: vallás, haza és tudomány. E három az embert az égisz alá emeli s azért ezen elvek beváltásában semmiféle áldozat sem lehet nagy, melyet meghozni kész ne lett volna. Amíg a nép látta és érezte, hogy mennyire rászorul a kolostor támogatására, addig anyagilag szívesen támogatta s csakis így maradhatott fenn oly hosszú időn, annyi megpróbáltatás között.

Az uralkodó királyok és fejedelmek kegye is elég bőkezű volt a kolostorral szemben. Hunyadi Jánostól 1850-ig sok jóakarattal találkozunk, feltűnő módon a protestáns fejedelmek részéről is. Épp ezek alatt alakul meg másodszor a Custodia. Ezek után érthetetlen, hogy a XVIII. század derekán, miért akart a Szék néhány vezető embere oly szűkmarkú lenni, hogy nem egyszer megtámadtak egy oly adományt, mely már három század háborítatlan multjával dicsekedhetett? Sokszor megtámadta, kikezdette, de a kolostort a confrateri adománytól megfosztani nem tudta.

A csiksomlyói kolostor történetében 1850-től mintha a végkimerülés jeleit, vagy a fáradság kipihenését látnok. A sok megpróbáltatás tagjaiban és anyagi erejében megviselte. Ne csodálkozzunk. Az ország fölött elvonuló közeli zivatarok, a zárda fölé is felhőket tornyosítottak. A székely határőrség szervezése után másodszor is „rebellió“-val vádolta meg a kolostort az osztrák bürokratizmus: s anyagilag tönkretette, szellemileg béklyóba verte.² A

rövid időre ketté is osztottak. Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából l. k. i. h.

¹ 1630-ban több erdélyi kath. főúr hívására.

² 1849 aug. 3-án gróf Clam Gallas Csiksomlyót megszállván, a zárdát

kiegyezés után, a hetvenes években, még látunk valamelyes föllendülést, de csakhamar minden aláhanyatlik. Megszokott munkakörüktől megfosztva, nem találják meg az elhelyezkedés alapjait. A munka tovább is folyik, csak nem azzal a lázas buzgalommal, mellyel azelőtt találkozunk. A kiegyezés alkalmával a magyarság ereje föl szabadul s mintha az ifjú Magyarországnak nem volna szüksége a franciskánusok erejének fölhasználására. Jön a világháború. A felbomlás. Magyarország teste szétesik. A magyarság szétszóródik s ebben a válságos időben telepíti be P. Trefán Leonárd rendtartományfőnök az elnéptelenedett kolostort. 1918-ban új életfolyamat jelei tűnnek fel. A munka ott kezdődik, hol a szabadságharc után elhagyták és erős a meggyőződésünk, hogy a csiksomlyói franciskánusok újból Csik-Gyergyó-Kászon missziónárusai lesznek. Apostolai a hitnek védőbástyái a Székelyföldnek !

teljesen kirabolta. Élelmétől megfosztották, marháit elhajtották, a kriptát fel dulták, a koporsókat kinyitották, a csontokat szétszórták. A kicsépeletlen gabonát megsemmisítették, arany-ezlist ékszereit eltüntették és még 5000 pengő forint hadisarc három nap alatti lefizetésére kötelezték. Ezt lehetetlen volt kifizetni. P. Veress Ignác házfőnököt fejvesztésre ítélik. Megkegyelmezvén életben maradása rosszabb volt a halálnál, mert három évig börtönben raboskodik. A többi rendtagokkal sem bántak valami kiméletesebben. Dom. Hist. II. k. 1819. A Hirnök 1922, 442 l.

II.

A szentimrei csata.

A török 1442-iki támadásnak oka. A magyarok közömbössége és Hunyadi Lépes György erdélyi püspök elesik. Magyar készülődések. A törökök terve. Kemény Simon önfeláldozásával megmenti Hunyadi életét. Mezid bég és fia elesik. Hunyadinak a csata emlékére tett adományozásai.

Tárgyalásunk folyamán gyakran fogunk a szentimrei csatára, mint kiinduló pontra hivatkozni. A 32 Confrater adományozásának eredetét e csata emlékének tartják s azért valahányszor kétségbevonják az adományozás hitelességét, a franciskánusok erre a csatára hivatkoznak, melynek szerencsés befejezése indította arra a hadvezért, hogy hálájának maradandó emléket állítson. Tudott dolog, hogy ezen csatában nagy veszély fenyegette Hunyadi János életét, mely nyilvánvalóvá csak a vihar elvonulása után lett.

Bonfinius a török 1442. évi támadásának okát abban látja, hogy a magyarok György szerb deszpotának nemcsak menedéket adtak, de még fényes fogadtatásban is részesítették.¹ Ez volt a közelebbi ok. Azt mondhatjuk, György hátán hozta a törököt, mert a magyarok e nem várt eljárása nagyon fölizgatta II. Murád szultánt, ki Vaskapun át tüstént útnak indítja a szerencsés kezű Mezid béget. Ráparancsol, hogy válogatott európai spahikkal, szokás ellenére még a télen bosszulja meg azt a hallatlan merészséget s azonnal dúlja fel Magyarország gyöngyét: Erdélyt.²

A magyarok ekkor belső közdelmekkel voltak elfoglalva. I. Ulászló elismertetése és beiktatása nemcsak véráldozatokba került, de különben is kifárasztotta a nemzetet s közömbössé tette a fegyverfogható elemet.³ Azért a török készülődésének hírére is a

¹ Bonfinius: V. Decad. ter.

² Mivel még az előző év vereségét sem felejtette el.

³ *Acsády Ignác*: A magyar birodalom története. 604—606 l.

magyar sereg nagyon lassan, vontatva gyülekezik. A veszedelem nagyságát növelte az, hogy a közelebbi évek küzdelmei épen ezt az országrészt merítették ki.¹ A lomha készülődések következtében az ozmán sereg a magyar töredék csapatokat megsemmisíti, még mielőtt csatarendbe állhattak volna.

Hunyadi János, a végek védője hirtelen megjelenik Gyulafehérvár falai alatt, hogy a rabló csapatok garázdálkodásainak ellenálljon, de úgy látszik tisztában volt ereje gyöngeségével, mert Lépes György erdélyi püspöknek biztatgatnia kell a támadásra. Lépes püspök rámutat arra a fényes zsákmányra és töméntelen fogolyra, kiket a török hazájába hurcolandó hatalmában tart.² Ez arra készteti Hunyadit, hogy Marosszentimrénél a török elé álljon.³ Az elhatározást gyors tett követi. Amint ezt észreveszi a török sereg, a magyarok támadása elől ügyesen visszavonul, hogy a fősereggel egyesülhessen, ami egyuttal cselfogás is volt részéről. Magyarok a visszavonulást futásnak gondolják s szenvedélyes üldözésbe fognak. Vesztükre, mint később a mohácsi sikon. Vigyázatlanságuk következtében az ellenség oldalmozdulatokkal bekeríti. Hunyadinak, mikor észrevette szerencsétlen helyzetét, sikerült magát keresztülvágni s visszavonul Gyulafehérvár falai közé. Lépes György is követni akarja s midőn az Ompoly vizén átugrat, lováról leesik és az őt nyomban követő ellenség össze-vissza vagdalja.⁴

Hunyadi egy pillanatra sem veszíti el lélekjelenlétét. Csapatának roncsait összegyűjti; néhány megye nemességével hozzácsatlakozik Ujlaki Miklós is; maga mellé veszi a bátor, a vakmerőségig vitéz székely csapatokat és az elbizakodott Mezid bég után megy.

Mezid diadalát túlbecsülte. Serege egy részének szabad portyázást enged, derékhadával pedig Szeben ostromlására siet.⁵

A szerencsétlen csata után öt napra már új útközetre készen állott a magyar sereg. Hallván ezt Mezid bég, kevély önteltséggel

¹ Bonfini i. k.; Turóczi: Chon. Hung. IV. XXXVIII. fej.

² Gróf Teleki József: Hunyadiak kora I. k. 285 l.

³ Kővári László: Erdély történelme II. k. 61 l.

⁴ Bonfini: Historia Pannonica 310—311 l.; Heltai (CXVI r. 353 l.) Azt állítja, hogy a püspököt a törökök előbb elfogták és úgy nyakázták le.

⁵ Szilágyi Sándor: Erdélyország története I. k. 134. l.

azt mondja: Hadd jöjjön. (t. i. Hunyadi,) gazdagabb diadalt nyújt nekünk.¹ Parancsot ad, hogy Hunyadi élve, vagy halva kézre kell keríteni. Leírja alakját, fegyverzetét, páncélját és lovát. Megtudja ezt egy Kemény Simon² nevű magyar kém s vállalkozik arra, hogy Hunyadival fegyverzetet cserélvén, míg ő az ellenséget tévútra vezet, addig a vezérnek alkalmat nyújt, hogy csellel a törökre döntő csapást mérjen.

Ez volt Kemény Simon terve s a csel szépen sikerült. Igaz, sok jeles vitéz s bátor elszántságú ember fizetett életével. Kemény is hősi elszántságának áldozata lesz, mert a törökök minden erejükkel ott támadnak, hol Hunyadi vélik küzdeni. Mindkét részen a legjobb erőket dobják a küzdelem sodrába. Nagy kavarodás kezdődik az ál Hunyadi körül. Kardpengék sűrű csattanása, nyilzáporok szakadatlan fütyölése teszi elkeseredetté a küzdelmet.³ Minden szem, minden erő egy pontra irányul. A Kemény védelmére rendelt őrség mind egy szálíg elhull s midőn a Hunyadi képviselő hőst az ellenség elérni látja, a küzdelmet is eldöntöttnek véli. Számítása rosszul sikerült. Kemény hazafiúi szeretete nemcsak hőnszeretett vezérét mentette meg a küzdő kereszténység számára és a sokat sanyargatott magyar hazának, hanem az ütközetnek is oly fordulatot adott, melynek egész Európa kereszténysége tapsolt. És méltán, mert a hadvezéri ügyesség s az életről való lemondani tudás nem maradhatott gyümölcs nélkül.⁴ Hunyadi ugyanis az ügyesen kieszelt terv szerint, míg a török egy oldalról nagyon el volt foglalva, addig észrevétlenül megkerülte az ellenséget s így támadta meg Mezid bég seregét. Ezzel egyidőben az erős puskatűzre és rohamkiáltásokra figyelmessé lett a szebeni őrség is támadásba kezd. Hogy a zavar még nagyobb legyen, a török táborban őrzött foglyok rabláncsaikat összetépi s ők is az ellenségre támadnak. A hirtelen fölfokozott öröm pillanatnyi zavart okoz, melyben a törökök

¹ Bonfini Decad i. h.

² Bonfini Kemenianak, Turóczi IV. cap. 37 Komonyának mondja.

³ A küzdelem nagyon egyenlőtlen volt, mert a magyarok hazájuk, feleségük, gyermekük, vagyonukért küzdenek, míg a törököket a zsákmány reménye lelkesíti. Bonfini i. h.

⁴ Hunyadi a csata előtt beszédet tart. Hivatkozik hazafiúi kötelességükre; rámutat a törökök céljaira és hivatkozik a szentimrei csatában foglyul esettek kiszabadítására. Bonfini i. h.

fejüket vesztik s bomlott ésszel bizonytalan kapkodásba kezdenek. A küzdelem félelem és rettegésbe megy át, midőn az ellenség látja, hogy a véres viadalban csatasora gyérül, a sebesültek holttestei halomra dülnek és semmi reménye sem lehet a megálmódott győzelemre. A törökök futásnak erednek s rohan mindenki amerre menekülhet. Mezid bég fiastól a csatatéren marad.

Nagy hadizsákmány jutott a győzők kezébe. A törökök huszezernyi¹ veszteségével szembe háromezer magyar maradt a csatatéren.

Hunyadi a zsákmányt összeszedve, egy részét Budára küldi a királynak és György deszpótának,² ő pedig Havasalföld és Moldva felé megy, hogy ezeknek vajdáit a magyar korona fenhatóságának elismerésére kényszerítse.³

A magyaroknak győzelmet, Hunyadinak és társainak dicsőséget szerzett ez az ütközet. A szentimrei csata egyike volt Hunyadi János csatáinak, mely legtöbb életveszedelemmel járt. A török heves, vakmerő, az idegbeteg indulatosságáig feldühödött támadása sokat elárul. Egy csapással akart végetvetni annak, ami hosszú századok sok küzdelmébe került. S nagyon jól számított mikor a vezér ügyességének tulajdonította sok kudarcát és rettenetes ellenfélnek ismerte Hunyadi Jánost. Hunyadi pedig a győzelmet nem saját ügyességének, hanem az isteni segítség közreműködésének tulajdonította. Ezt látszik bizonyítani a győzelem emlékére tett sok alapítványa.⁴

¹ Bonfini i. h. Pray Annalesében csak 15 ezeret említ, de ez is elég egyenlőtlen arány.

² Bonfini szerint tíz ló alig bírta húzni.

³ Teleki i. m. 288. l.

⁴ E nap emlékének tartják a gyulafehérvári katedrális jelen alakját. Kővári i. m. 63. l. A tövisi ferencrendi kolostort. A szentimrei és nagybányai templomokat s ki tudná még felsorolni azon sok jótéteményt, melyeket Hunyadi az egyes egyházakkal gyakorolhatott? Kővári és Benkő az idézett helyeken.

III.

Az adományozás idejének kérdése.

Hunyadi és a jobbágyság. A ferencrendieket nagyon kedveli. Bár a királyok és fejedelmekhez tett fölterjesztések az adományozás idejéül az 1442-ik évet jelölik meg, kevésbé valószínű. Vajdai jog. Hunyadi hasonló természetű adományozási. A csiksomlyói Mária tiszteletére épülő templom és kolostor fölsegélyezéséhez hozzájárul. Keleti háborúk.

Az emlékezetes szentimrei csata után Hunyadi szemei az ég felé emelkednek s nem akart háládatlan maradni Isten végtelen jóságával szemben, mely oly kézzelfoghatólag vezette ki a pokol tűzéből. Különben is igazi emberbarát és nemes gondolkodású főúr volt. Így jellemzi őt a materiálista szellemű Acsádi Ignác is.¹ Különös megértéssel tudott viseltetni a szegények és elnyomottakkal szemben. 1444-ben meghagyja tisztjeinek, hogy ne háborgassák a jobbágyot szabad költözködésében.² A jobbágyoknak törvényben biztosították ezt a jogot s valóságban nem gyakorolhatták.³ Hunyadi szívvel-lélekkel a szegények felé hajlott.⁴ Szent Ferenc fiai is a szegények sorába tartoztak. Istenszeretettük s munkakedvük volt minden gazdagságuk s ezért Hunyadi szeme könnyen megakadhatott rajtuk. És érezték is jóságát. Az erdélyi ferencrendiek történetirója P. Losteiner Leonárd Chronologiajában a csiksomlyói kolostor első kijavítását neki tulajdonítja. Az erdélyi vajda és Magyarország kormányzója azzal nem elégedett meg, hogy a Csik-

¹ *Acsádi Ignác: A magyar jobbágyság története 159. l. P. Szatmári Károly: Magyar Pantheon 98. l.*

² *Acsádi i. m. 137. l.*

³ Hét évvel azelőtt is a szabad költözködés jogának korlátozása volt a lázadás egyik oka. *Kővári i. m. 52. l.*

⁴ Jellemző erre nézve az is, hogy midőn a pápa 1450-ben búcsú engedményeket ad a magyarországi urak és előkelők részére s ő ugyanazt a haza minden polgárára ki akarja terjeszteni. *Acsádi i. m.*

ban lakó ferencrendiek romladozó házacsáját új fedél alá vonatja, amely egyuttal a székelységé is, hanem látván azt a nagy áldozatot mit ezek az emberek ott hoznak, másképen is segítségükre akart lenni. És olyan kiváltságban részesítette őket, mellyel nevét örökké emlékezetessé tette az erdélyi ferencrendiek életében és amilyenel kevésse találkozunk a magyar történelemben, ha a szabados székelyek kiváltságait elismerjük.

Általános vélemény szerint még a győzelem évében, 1442-ben bocsát Hunyadi a kolostor rendelkezésére 32 székely „nemes” gazdát, kiket mentesít a polgári és katonai hatóságok intézkedése alól, hogy így annál szabadabban és függetlenebbül szolgálhassanak a kolostornak. Nem kellett nekik katonáskodni, táborba szállani, sem az általános, sem a részleges mozgósításban részt venni. Beszállásolás, rendes és rendkívüli adófizetés, dézma, kilenced alól fölmentve csak a kolostor előljárójának tartoztak engedelmességgel.¹

E tárgyban megoldatlan kérdés az, hogy mikor is történhetett az adományozás, minthogy semmi esetre sem a mondott 1442-ik évben. Azt bizonyosnak vehetjük.² E kérdésben találgatásokra vagyunk utalva. Az első alapítólevelet keresni, merészség volna, ha tudjuk azt, hogy a kolostor 1700-ig négyszer volt feldúlva, amelyek nemcsak egyszeri kirablást jelentettek, hanem felégetést is s így egész könnyen ki lehetett téve az adományozólevél a megsemmisítésnek s csak a százados gyakorlat tartotta fenn az adomány nevét, jogait és a kedvezmények kihasználását.³

A történelmi adatok úgy szólnak és maradtak fenn erről a legújabb időkig, hogy az adományozás tényleg a mondott évben, (1442) történt volna. Az egyes királyok és fejedelmekhez történt felterjesztések⁴ mind ezt az időpontot jelölik meg és fogadják el és senkinek eszébe nem jutott ennek valódisága után tudakozodni. Losteiner idézett művében nem veszi észre, hogy nagyon sokszor ellentétbe jön önmagával. Tudomásom szerint egyedül P. György

¹ Sz. O. I. 341. I.

² Ami a lehetőséget illeti, az elől nem zárkozhatsz el. A szentimrei csata Lépes György sírfelirata nyomán biztosan 1442-re tehető. In campo truncatur die bis nono Martii anno Domini Millesimo CCCC. XL. secundo. *Dr. Temesváry János*: Erdély középkori püspökei 353. I.

³ Sz. O. I. k. 340. I.

⁴ Pedig nagyon sok található a kolozsvári ferencrendi levéltárban.

József az, ki pálcát próbál törni e kérdés fölött s eláll az eddigi véleményétől és ő nem jelölvén meg mire építi véleményét, 1443-ra teszi az adományozási évet.¹

Legtöbb eligazítással meg az biztathat, ha a körülményeket kezdjük mérlegelni.

Mi jögon adományozhatott Hunyadi János harminckét telket? Erre neki megvolt a jogcime azon pillanattól kezdve, amint őt I. Ulászló erdélyi vajdává nevezte ki. A vajdák jószágadományozási joga rendesen harminckét telekig terjedt, amit Ferdinánd 1555-ben 20 telekre von le.² Nemcsak személyeknek, hanem egyes vajdák, mint Lőrinc vajda 1248-ban Vincz és Borbereknek még helységeknek is adnak kiváltságot.³ Nagy a valószínűség, hogy az adományozás aligha történhetett meg a kérdéses évben. Hunyadinak minden ilyen társadalmi intézkedése és jótékonyságának gyakorlása azon időre teendő, mikor teljes fölényben érezte magát a magyarországi vezetőemberek között.⁴ Másodszor, az adományozások úgy történtek, hogy az adományozó legtöbb esetben a helyszínén jött tisztába a szükséggel, vagy pedig a kérelmező személyesen jelentette be igényeit.⁵ A legelső kezünknel lévő írásos megerősítés is Várdotfalván történt. Hunyadi János gyakran megfordult az ország ezen részén. Sok baja volt a havasalföldi és moldvai vajdákkal s egész jogosan tételezhetjük fel, hogy egy ilyen kedvező alkalmat ragadtak meg a franciskánusok. A sok háború miatt a nép nagyon elszegényedett. Az az ő nélkülözésüket is jelentette. A fegyverfogható elemnek állandóan őrt kellett állani s az atyák minden pápai jóindulat ellenére sem tudják templomukat fölépíteni.⁶ S mi természetesebb, mint ezeket látva és tudva a kormányzó, kérésüket reményen felül teljesíti.

¹ A Hirnök, 1921. 111 l.

² Pray: Annal. V. 110. o.

³ Kövári i. m. l. k. 133 l.

⁴ A szentimrei csatához közelfekvő ferencrendi kolostort is 1445-ben alapítja.

⁵ Hasonló esetekkel tárgyalásunk folyamán nem egyszer fogunk találkozni.

⁶ Csiksomlyó politikailag Várdotfalvához tartozik, melynek keleti részén a Somlyó hegy alatt alig négy-öt ház tartozik a közismert Csiksomlyóhoz. A mostani hatalom az egész Várdotfalvára kiterjesztette a Somlyó elnevezést.

⁷ Theiner: Vetera monum. hist. Hungariam sacram etc. 226 l.

Alkalomban nem volt hiány. Hunyadi a szentimrei csata után azonnal a keleti határokra siet.¹ De megjelent 1445-ben is mikor az elűzött Dán vajdát visszaviszi és Drakulát elkergeti.² A következő évben hasonló okok késztették, hogy a töröcsvári szoroson át benyomuljon.³ 1447-ben Moldovában látjuk.

Hunyadi Jánost a magyarok hálája 1446 június 5.-én az ország kormányzói székébe emeli s majdnem királyi hatalommal ruházza fel. Csupán azt kötötték ki, hogy 32 teleken felül nem tehet adományt, hogy hűtlenségi perben csak az országtanács ítél s hogy az ítélet alól való feloldozáshoz is annak ítélete szükséges: az érsekségek, püspökségek betöltése is csak az országtanács hozzájárulásával történhetik.⁴ Ezzel az egész országra teljesebb hatalmat nyert, mint amilyen vajdai hatalma volt. S ezt a hatalmat Erdélyben gyakorolni is látjuk. 1447 nov. 4.-én Medgyesen a szászoknak azt a jogot adja, hogyha az odamenekült jobbágyok visszakövetelésénél valaki erőszakhoz nyulna, ők is fegyvert foghatnak.⁵ Bolkács és Zsidvének pedig 1448-ban karóbahuzó jogot ad.⁶ Benkő Transilvaniajának I. kötetében egy levelet említ 1448-ról, melyben Hunyadi anyjáról rokon Csolnokosi Vajkot, annak fiait és rokonait minden hadviselés, szolgálattétel és adózás alól felmenti s melyben egy hasonló felszabadító levélről tesz említést.⁷ Bátran kérdezhetjük, nem ez lenne-e az az évszám, melyet keresünk, vagy legalább is nem közelíti-e meg a keresett időt? Ennek a Csolnokosi adományozásnak jogi természete ugyanaz, mint amelyről nálunk is szó van s amelyre azt mondja Kővári Erdély történetében: „mondhatni kis köztársaságot alkota, mely szabadalmát egész korunkig megtartá.”⁸ Erre látszanak vallani Losteiner följegyzései is. Hunyadi János megparancsolja, hogy a templomot föl kell építeni. S ez megtörténik. A templom keleti falának külső részére freskószerű képek kerülnek és pedig a kereszten függő Jézusé, a

¹ Teleki: Hunyadiak kora I. k. 292 l.

² Kővári: i. m. II. 71 l.

³ U. o. 70 l.

⁴ Szalay—Baróti: Magyar nemzet története II. k. 192 l.

⁵ Teleki i. m. Oklevéltár CVL sz.

⁶ Kővári i. m. II. k. 71 l.

⁷ Benkő i. m. 566—67 l. Schwandtner: Introductio in rem dipl. 367. Fehér Cod. Dipl. VIII. a. 2. IV. k. ⁸ Kővári i. m. II k. 71. l.

fájdalmas Anyáé, szent Jánosé és szent Ferencé. A festmény alsó sarkára évszámot is tesznek gót betűkkel: 1448.¹

Losteiner tovább folytatván leírását azt mondja: ezzel még nem vélte háláját eléggé leróvottnak, hanem oly adományra határozta el magát, mely méltó volt az egész székelv nemzethez.²

Losteiner a confrateri adományozást 1442-re teszi és jegyzetben közli azt is, hogy ez esetben kormányzói jogát gyakorolta. Inkább elfogadható ez utóbbi, mert a körülmények is mellette szólnak.

Hunyadi 1446 végén megjelenik Erdély keleti határán, hogy békét teremtsen a veszekedő moldvai vajdák között.³ Itt ugyanis Román Illésnek fia, atyja halálát megboszulandó, megtámadta és megölte nagybátyját Istvánt, mi miatt közte és István fia Péter között viszály keletkezett, ki Hunyadihoz sietett és személyesen könyörgött segítségért. Most már összegezhethetjük is az eseményeket. A kormányzó Moldvába sietve útja a kolostor környékén visz keresztül. A franciskánusok fölhasználják ezt a kedvező alkalmat, hogy valami kedvezménybe részesülhessenek. Hunyadi meghallgatja kérésüket. A templom 1448-ra elkészül, melynek kijavításához az előző évben fogtak hozzá. Így megértjük kormányzói jogának gyakorlását is a confrateri adományozásnál. *Ex plenitudine potestatis suo Gubernatorio*.⁴ Az adatok így fedezik egymást s hogy mégis idáig 1442-re és nem 1447-re esetleg 1446-ra tették, azt annak tulajdonítom, hogy a franciskánusok ezzel a szentimrei csata emléket akarták kiemelni s a kérdéssel tovább nem törődtek. Az világos: Hunyadi kormányzói jogát sem 1442-ben, sem 1443-ban nem gyakorolhatta. Losteinernél ez ki van emelve. Teleki állítása után

¹ *Exteram muri Ecclesiae ex parte occi. duo penicillo expressa Christi e cruce pendentis, dolorosae Matris, dilecti discipuli et Francisci servi Dei effigies, ad cuius inferiorem partem sequestra pro more temporum illorum obscurioribus Gothicis characteribus visuntur expressa: In honorem Domini Nostri Jesu Christi MCCCCXXXVIII.* Losteiner i. m. 110. p.

² *Nec per hoc Joannes satis sibi videbatur solvisse votum, quod templum erexisset magnificum, nisi et tale dedisset beneficium, quod in Ecclesiae tutelam gentem ipsam Siculicam et fratres minores ad Ecclesiam diuturnis nocturnisque excubantes largo dimanaret fonte.* u. o.

³ Teleki i. m. II. k. 26 l. ezt az osztrák háborúk miatt 1447-re teszi.

⁴ Losteiner i. m. III. p.

pedig az 1447 év az elfogadható. Ezt összehozhatjuk a templom építéssel is. A kolostor akkori helyzetében ekkor volt szükség fokozottabb munkaerőre, ha a boldogságos Szűz tiszteletére épített templomot be akarták fejezni. És semmi sem bizonyítja, hogy Hunyadi örökössé akarta volna tenni a rendben a confrateri intézményt, amint a következő fejezetből látni fogjuk, ez lassú fejlődésnek volt kitéve.

IV.

A megerősítések története 1447—1718-ig.

Hunyadi adományozását megerősíti fia Mátyás és II. Lajos, Szapolyai János erdélyi vajda. Báthori Zsigmond és Báthori Gábor megerősítéseinek kiemelkedő pontjai. I. Lipót. III. Károly.

Azon kérdés szellőztetésével, hogy mikor történhetett az adományozás, már kezdetét vette a megerősítések, illetve adományozások körülményeinek ismertetése. Az első adományozóról, Hunyadiáról, az említetteken kívül semmi bizonyosabbat nem mondhatunk. Losteiner ezelőtt egy jó századdal és Kajoni háromszáz év előtt sem tudtak többet, mint amennyit a Szapolyai féle megerősítés tartalmaz.¹ Ebben pedig az van, hogy Gyulai János a csiksomlyói kolostor guardiánja előtte megjelenvén, kérte azon jogok megerősítését, melyeket egykor Hunyadi János Magyarország kormányzója a Confraterék részére ideiglenesen biztosított.² Ugyancsak ezen oklevélből tudjuk meg, hogy atyja adományozását fia Mátyás is megerősíti, sőt a családokban örökössé teszi. 1462-ben mentesíti a Confrateréket minden részletes és általános hadrakeléstől. Házukat kiveszi az adózás, megbecsültetés, tízed, kilenced és beszállásoltatás alól. Semmiféle jobbágyi vagy nemesi szolgálattétel nem érinti őket. Nem adhatnak nekik bármi néven nevezendő rendes, vagy rendkívüli felszólítást.³

Mátyás király ezeket Brassóban⁴ biztosítja, amikor Drakula havasalföldi vajda megfenyítésére készülődik.

¹ Anno eodem videlicet 1442 Conventui huic Csik-Somlyoviensi triginta duos, tunc Vitricos hodie Confratres nuncupatos *ex popularibus addixit* amplissimis eos privilegiis et exemptionibus muniendo, vel potius dotando. Losteiner i. m. III. q.

² Sz. O. I. k. 341 l.

³ Sz. O. I. k. 341 l.

⁴ U. o.

Mátyás bőkezű adományozását, az adománylevél megerősítését és kibővítését föltételeznünk nem nehéz. Ő a franciskánusok iránt mindig megértéssel viseltetett, bár udvarának szellemét Temesváry Pelbárt állandóan ostorozza, de ugyanakkor Veronai Gábort főpapi méltóságokkal ruháztatja fel¹ s a nyolcvanas években, élete vége felé, megparancsolja szülővárosának, hogy a mostani Farkas utcában adjon telket egy építendő franciskánus kolostor részére. A város előljáróságát 1485 szept. 5-én sürgeti is, hogy az atyáknak segédkezzenek az építkezésben.²

Nem tudjuk mi okból a székelyek Szapolyai János vajdasága alatt, mikor ő 1519-ben Budán tartzkodott, Hagymási Kristóf alvajda ellen föllázadtak.³ Szapolyai gyorsan visszatér Budáról s a lázongókat Udvarhely megyében Daróc és Homoródszentpál környékén a Homoródpatak partján megveri.⁴

Az ilyen látogatásokat az alattvalók, akármi okból történtek, ki-kiszokták használni. P. Gyulai János akkori guardian szintén siet az alkalommal élni, midőn János vajda Várdotfalván megjelent. Előterjeszti kérelmét, melyet a vajda jóindulattal fogad, annál is inkább, mert amint megjegyzi, különös tisztelettel viseltetik a szerafi rend iránt. P. Gyulai bemutatja a Mátyás és II. Lajos királynak megerősítését, Szapolyai érdeklődik a csikszéki székely főemberektől, vajjon a szokás mindenben megegyezik-e a kérelemmel és amidőn ellenmondásra nem talál, megerősíti mindazt, amit előzőleg adományképen kaptak, azon föltétellel, hogy a nevezett Confraterék a biztosított kiváltságok fejében a kolostornak a megszokott módon kötelesek szolgálni s nemcsak ők, hanem utódaik is. Ha pedig ezek közül valaki nem akarna szolgálni, azok helyett mások alkalmaztassanak.⁴

Az eddigi oklevéltöredékekből megtudjuk, hogy létezett egy kiváltság, mely a zárda gondozásával bizta meg azt a harminckét családot, akik részére ez a kiváltság szólott. Titok volt azonban az, hogy a királyi tisztviselők ezt mennyiben vették tekintetbe, arra

¹ Dr. Temesváry János: Erdély középkori püspökei 384—411 l.

² Beke Antal: A kolozsmonostori konvent levéltára 1485 IX. 5.

³ Sz. O. 34 l.

⁴ Kővári I. m. II. k. 145 l.

⁵ Sz. O. I. k. 341—343 l.

csak következtethetünk abból, hogy ebben a megerősítésben a magánjogi kedvezmény nyilvánossági jelleget kap. Gondoljuk, hogy a kolostor kérésére. Erre adataink nincsenek, de visszakövetkeztethetünk abból az időből, mikor a visszaélések, zaklatásokra bőséges anyaggal rendelkezünk. A XVIII. sz. küzdelmeiből kitetszik hogy úgy a túlbuzgó királyi tisztviselők, mint a politikai községnek autonóm szervezete sohasem tekintette jó szemmel ezt a kiváltságot, mert ha a zárda egyes jobbmodú gazdát a közteherviselés alól fölmentett ez a többieknek jelentett munkatöbbletet. Azért ahol csak épen tudták, a Confratereket jogaikban támadták, nem egyszer személyes szabadságuktól is megfosztva, ezzel a kolostornak is kellemetlenkedtek. Úgy látszik ez a kezdettel növekedő baj volt, mert az 1519-iki megerősítésben a vajda jóakarata a tisztviselők figyelmébe ajánlja az ő szíveségét és parancsot ad a hatósága alatt álló összes tisztviselőknek, hogy a kolostor táplálóit kivételes állapotukban hagyják meg, sőt védelmezzék is.

E nagy jelentőségű oklevélből még többet is kiolvashatunk. Az exemptiot, melyet a középkori szerzetesek életében tapasztalunk, ezekre a világiakra is alkalmazva látjuk. Mátyás kikötötte és megparancsolta, hogy a kolostor szolgálatára rendelt Confratereket senki sem foghatja szolgai munkára, se esküre, se törvényszék elé nem idézheti a testvérek engedelmé nélkül.

1519 július 22.-ről van ez az oklevél kelezve, melynek a kolostorra való fontosságát eléggé méltatni nem lehet; de szerepe van ezen adományozás méltatásának a magyar magán- és közjogban is.

Fontos volt a kolostorra nézve azért is, mert terméketlen helyen épülvén igen rászorult a jó emberek könyörületességére és ha a könyörület méltányolásból fakadt s az irgalmasság az igazságszággal ölelkezett, ezzel a zárda lakóinak függetlenségén csorba nem esett s a létküzdelmek nehéz kérdésein mégis segítve volt.

Épen jókor jött. Csakhogy megelőzte a vallási viharok beköszöntését, melyek Erdélyben csakhamar kivételes állapotokat teremtek. Ezen időben még katolikusnak mondható az egész ország s a katolikus papság anyagi ereje fogytán az uralkodó jóakarata támaszkodhatott, de már közelítünk azon időhöz, mikor a vallási egység megbomlik s egyidőre a katolikusok a küzde-

lemben alól maradnak.¹ A nyáj pásztor nélkül bolyong. A papság bujkál vagy félve menekül s ha vannak egyes szigetek, hol az ősi hit fenn tudja magát tartani, ott a papság javaiban megfosztva él s míg a hitet kellene hirdetni, a mindennapi kenyér után néz. Rövid félszázad múlva Erdély külön fejedelemséggé alakul, melynek székeiben másfél századon keresztül különböző vallású és felfogású fejedelmek ülnek. A kor felfogásából kifolyólag a kolostor sok zaklatásnak volt kitéve, mint azt egy előbbi fejezetben láttuk.² Időközben tagjaiban kifogyva, javait világiak gondolják.³ A visszaszálingozók megkapják a kolostort jogaival együtt, úgy amint Szapolyai János adománylevele biztosította. Elég védőbástya volt ez, hogy erkölcsileg leromolni ne tudják. Igaz, komoly szándékkal és felkészültséggel nem is akarták, legalább ennek semmi nyoma nincs. A protestantizmus megpróbálkozott azzal, hogy Erdélyben a katolikus vallást elhallgattassa.⁴ Belátván, hogy ez nehezen sikerülne, a sérelmes rendelet hatályát veszíti.⁵ 1607 június 10-én a kolozsvári országgyűlésen a jezsuitákat véglegesen száműzik.⁶ S 1608 április 22-én ugyancsak Kolozsváron a csiksomlyói kolostor új megerősítő fejedelmi adománylevelet kap.⁷

Bocskai István hirtelen halála váratlan helyzetet teremt Erdély történetében. Egyszerre négy trónkövetelő is igényt tart a fejedelemségre.⁸ Homonnai Drugeth Bálintot,⁹ Zemplén és Máramaros főispánját Bocskai végrendelete ajánlja, ami persze sérelmes a szabadválasztók felfogásában. Báthori Gábort¹⁰ Ecsed gazdag, ifjú urát, a Báthori ház utolsó sarját elődei érdemei és tehetsége állítja előtérbe. A

¹ Erdélyben a protestantizmus túlsúlyát meg is tartotta.

² A Csiksomlyói kolostor vázlatos története.

³ Székely Mózes kegyetlenkedései alkalmával csak egy vak testvér maradt életben. „A Hirnök” 1922, 466 l.

⁴ János Zsigmond csatája 1566-ban az Udvarhely és Csikszereda közötti nagy erdőn.

⁵ Kővári i. m. III. k. 190. l.

⁶ Losteiner i. m. 276 p.

⁷ Kővári i. m. 185 l.

⁸ U. o.

⁹ U. o.

¹⁰ Kővári i. m. III. k. 186 l.

fiatal Bethlen Gábor¹ a töröktől reméli kineveztetését. A rendek elejtik Báthori Zsigmondot is² s hogy megelőzzék a porta kinevezését és a végrendelet végrehajtását 1607 február 11-én a hatvan éves Rákóczi Zsigmondot választják meg.³ Ezzel azonban a zavaroknak nem vették elejét; a trónkövetelők nem nyugodtak bele s egy év leforgása alatt gazdát cserélt a fejedelmi szék. 1608 március 5.-én Rákóczi lemond s még ugyanazon nap a piaci nagy templomban Báthori Gábort választják meg fejedelemnek, kit április 4.-én iktatnak be ünnepélyesen.⁴ E beiktatáson a katolikusok soraiban ott találjuk Váradí Gáspár csiksomlyói guardiant is, ki később a fejedelem előtt ősei nagy tevékenységére s vallásos buzgóságára hivatkozva kérte a megerősítést. A fejedelem szíve könnyen hajló volt s azért a kolostorfőnök 1608 április 22.-én megkapja azt a nagy fontosságú levelet, mely a confraterség történetére más szempontból vet világosságot.

Közben az 1602.-ik évben Báthori Zsigmond is megerősítette őket, mely megerősítés úgy foglaltatik benne a Báthori Gábor féleiben, mint ahogy Szapolyai Jánoséban megtaláljuk a Mátyás királyét. Ezen oklevél alapján képünk teljesebb lesz, mert meg tudhatjuk ebből, hogy a kolostor mily családokból választotta bizalmas embereit s nyilvánvalóvá lesz az is, hogy nem voltak helyhez kötve. Harmadszor szembetűnő, hogy a kolostor a Confraterrek kiválasztásánál nagyon is tekintettel volt az illetők anyagi helyzetére s így történhetett meg az, hogy a szabadalmazott székely nemes nem a kolostorhoz közelfekvő Csiksomlyó, illetve Várdotfalváról választják, hanem az egész környék tehetősebb gazdáinak segítségét veszik igénybe. Nagyon érthető. Ott senki sem kereshet, ahol nincs. Tehát a közepes tehetségű székely nemesekre irányul tekintetük. A legelső confateri névsor 1602.-ből a következő: Kardos Albert, Bálint Lőrincz és Imre, Kiskuna Ferenc, Pál Benedek és

¹ U. o.

² U. o. 191—192 l.

³ Losteiner i. m.

⁴ Oppido adfuit inter applaudantes catholicos Venerabilis etiam huius Csik-Somlyoviensis Monasterii Archimandrita ceu Guardianus Gasparus de Várad, qui similiter, ut aliquam gratiam reciperet, Bathoreorum munificam benevolentiam recensebat. Losteiner u. o.

András Taplocáról, Petres Miklós és János Várdotfalváról; Gecző János és Tamás, Bakos és Sükösd Péter Csobotfalváról, Imre Ferenc, János Péter, Füstös Lőrinc és Bálint, Miklós János, Sipos István és György, Kovács Tamás, Kánya Márton és János, Domokos János és Péter Csomortánból; Lajos György és András, Kristóf Péter és Márton, Botár András Taplocáról, Kósa Pál és Péter Hosszúfaluból. Ezek már Báthori Zsigmond előtt is ebben a minőségben éltek.

Úgy látszik a Confraterok szolgálatát a Szék és a politikai község megalázonak tartja, más részről pedig, ha a közterhek viselésében nem vesznek részt, a megillető jogokból is ki akarják zárni. Ennek tulajdonítom azt, hogy ide már belekerül: „Megengedjük továbbá, hogy mindenki szabadon használhassa a sorsolás révén neki jutott földet, rétet, szénahelyet, erdőt, csapásterületet, makkoltatást ép úgy, mint más szabad székelynek meg van engedve és ahogy egymás között föl szokták osztani.”¹ Szapolyai Jánosnak a tisztviselőkre vonatkozó zárósortait ez is meghagyja.

Bethlen Gábor alakja Erdély történetéből fényesen emelkedik ki. Politikai éleslátása maradandó nevet biztosított nemcsak a magyar történelemben, de a világtörténelemben is. Lelke a politika rideg bölcselkedésén felül tudott emelkedni s azért nemcsak fejedelme volt a kicsiny Erdélynek, hanem atyja is. Protestáns volt. A protestantizmus Erdélyben alatta volt a leghatalmasabb, de éppen az ő idejére esik, hogy a katolikusok is egy kissé szabadabban mozoghatnak és nem rajta mulott, hogy az erdélyi katolikus ellenreformáció hamarabb kezdetét nem vehette. A protestáns fejedelem nem zárkózott el a katolikusok jogos kívánságai elől sem. Általánosan tudott dolog, hogy Káldi jezsuita az ő udvarában fordítja le a Vulgatát, gyakrabban küldi diplomáciai megbízatással

¹ Concedimusque, ut tantum unicuique ex terris, pratis, fenilibus, sylvis, caediis et glandiferis sortiri solitis unicuique eorum cedat, quantum aliis quibuslibet siculis libertinis ad fiscum nostrum servire consuetis cedere provenire que solet. Ezen adománylevél Gyulafehérváron kelt 1602 május 1-én. Említi hogy valamilyen formában tudomása volt erről Báthori Kristófnak is (1576—1581), mert Zsigmond hivatkozik rá: antea quoque per dives quondam principes regni Hungariae ac illustrissimum quondam Christophorum Bathori Principem Transylvâniae Genitorem nostrum felicitis reminiscentiae.

a bécsi udvarba. Igaz ez utóbbiban inkább a politikus körültekintése érvényesül, de nem titkolja el, hogy az egyházi férfiak iránt tisztelettel és megértéssel viseltetik.¹ Váradi Gáspár 1616 febr. 28-án az ő rendeletére kapja meg az udvarhelymegyei sófalvi aknából a 100 drb. kősót.

A következő évben Váradi János megy a fejedelemhez a Confraterék érdekében. Célt ér. Hogy is ne teljesült volna kérése, mikor a fejedelem úgy emlékezik meg a franciskánusokról, mint hűséges alattvalóiról. Országának alapjául az igazságot tevén az érdemet jutalmazás nélkül nem hagyhatja: *et quod iustum est, non denegetur.*²

Váradi János a gyulafehérvári országgyűlés alatt jelent meg a fejedelem előtt. S ha jól vizsgálni kezdjük a Bethlen Gábor megerősítését, itt már többet fogunk találni, mint elődeinek adományleveleiben. Az általa tett beszúrás sejtetni engedi, hogy oly rövid idő alatt is (1602—1617) merültek fel nehézségek a Szék tisztviselői részéről. Mert ha nem, nem értenők, Váradi miért tetette volna bele a fejedelemmel azt az idegennek hangzó új szöveget: a tisztek közül senki ne akarja — *nullus officialis supradictorum* — a Confraterék harminckettős számát megkisebbiteni, de viszont új az is, hogy a kolostor „senkit sem vehet föl a Confraterék közé, hanem aki maga is akar szolgálni.” Ez meg azt látszik elárulni, hogy a kolostor is nagyon megválogatta embereit s ha az illetőnek anyagi körülményei ajánlatosnak tartották a választást, ha akart, ha nem, Confraterré kellett lennie. Utánna sokáig csend és nyugalmat tapasztalunk. A két Rákóczi György uralkodásához a katolicizmus terjedésének emléke fűződik. A térhódításnak nem tudják útját állani.

A tatárcsordák dúlva-pusztítva többször megfordulnak Erdély keleti részén. A katolikus hit terjesztésében a franciskánusok

¹ *tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod ex illa liberalitate nostra Principali, qua erga Ecclesiasticos afficimur. Losteiner i. m. 289 p.*

² *Hinc est, quod tum ex debita iustitia, tum vero ex principali Nostram gratia, qua erga fideles nostros afficimur. Venerabilem Fratrem Ioannem Váradi Quardianum Claustri Csikiensis Fratrum Minorum de Observantia Nuncupatorum succesoresque suos universos speciali favore et gratia prosequimur. 1617-iki megerősítés.*

tevékeny részt vesznek és egyes főurak erősen pártolólág léptek föl mellettük s végre oly főnökök állottak a kolostor élén, kiknek tekintélye tiszteletet parancsolt. Ezen okokat sorakoztathatjuk fel annak magyarázására, hogy a század közepéig miért nem tapasztalunk semmi bonyadalmat, vagy újítást a confrateri életben. Ezután, ahogy a kolostor megerősödik, annál több nehézség elé állítatják.

Apaffi Mihály halála után Erdély fölötti uralmat az erősen katolikus érzelmű I. Lipót nyeri el. (1690—1705) A karlovici béke alkalmával a török lemond erdélyi jogairól s Lipót megkezdi egységesítő terveit. A többi vallásfelekezetekkel egyenjogósított katolikus vallás kezd előtérbe jutni s államvallási elsőségét Erdélyben is elfoglalni. Az 1699 szeptember 5-én kelt pót-diploma meghagyja a katolikusoknak, hogy a papokat illető kvártát és tizedet ezután saját papjaiknak adják. A felsőbb megerősítésre szoruló választásoknál a jelölésnél a katolikusok is képviselve legyenek. Továbbá a városi tanácsban s nagyobb hivatalokban a katolikusok a többi felekezetekkel egyenlő számban alkalmaztassanak. Eltöröl minden törvényt, mely a katolikusok jogegyenlőségét kizárná és elrendeli, hogy az országos három pecsét közül egy a katolikusoknál legyen.¹

1699 november 12-én törvényt hoznak, melynek értelmében a jezsuiták visszatérhetnek régi otthonukba, a kolozsvári hires konventjükbe. Lipót intézkedéseiből látszott, hogy Erdélyben a katolikusok elnyomása megszűnt és remény lehet arra, hogy elvesztett jogaikat lassankint visszaszerezhetik.

Ilyen előzmények után nyugodtan, bizalommal mehetett P. Fábján Bernárd Bécsbe, hogy Lipóttól is megkapja „szóval és írásban” a confrateri és minden szerzett joguknak megerősítését.² Az 1700 december 17-én történt előterjesztésre december 24-én érkezik meg a válasz, melyet Lipót saját pecsétje alatt ad ki.³

¹ Kővári i. m. IV. k 45—46. l.

² exemptionales, anomentiales et confirmationales.

³ Ezen adományozólevél megemlékezik arról, hogy Kajoni János kolostor, főnök is volt már Bécsben 1683-ban hasonló okokból s ekkor ő Szapolyai János sajátkezűleg irt és vörös pecséttel ellátott adománylevelre hivatkozott, mely a kolozsmonostori konventnél van letéve. Azután az ő pecsétje alatt Kajoni hiteles másolataival együtt kiadattak és Henter Ferenc csikszentimrei birtokán

E fejezet keretében még III. Károlyiai kellene foglalkoznunk, ki 1718-ban szintén hozzájárult a megerősítéshez. Itteni ténykedése nagyon egyszerű. Losteiner szerint: tisztelendő Szentmiklósi Gáspár az erdélyi obszerváns franciskánusok csiksomlyói előljárója Bécsből 1718 febr. 7-én megkapja III. Károly saját kezű megerősítését. Aláírták még Kászoni János József és Bálint György. III. Károly uralkodása alatt semmi jelentősebb esemény nem fordul elő. A Szék¹ hatalmaskodásaival szemben a kolostor csak Mária Terézia alatt fordul a királyi tekintély érvényesítéséhez. Eddig is történt a Szék részéről hatalmi túltengés és csendháborítás, mert a tisztviselők között² mindig akadtak olyanok, kiknek szemet szúrt a kolostor kisegítésére rendelt szabad családoknak a közterhektől való mentesítése. Ez volt ok a kolostor és a Szék között az ellenségeskedésre, melynek hátrányát legtöbbször az egyes Confrater-családok érezték, bár mindenik támadás a tisztviselők kudarcával végződött. Lázár István a három szék, Csik-Gyergyó-Kászon, főkirálybírója 1669 szeptember 29-én erős hangú figyelemztetésben tiltakozik a Szék biráinak határátlépése miatt. Petki János 1682-ben oktatja ki a nemes Széket kötelességeire, de mindegyikre. A kölcsönös panaszok sűrűbben kezdenek fölhangzani, a Szék tisztjeinek elégedetlensége egyre nagyobb s úgy bánnak ezen adományozással, mintha nem is háromezrzedes multa tekintene vissza. S épen ez szolgál alapul a kolostornak, hogy megvívja harcát először a Székekkel s azután a katonai főparancsnoksággal, mely a királyi tekintély közvetlen hatalma alatt állott.

őrizte. Miért? Okát nem tudni. Talán nem vélték elég biztonságban? Lehet. Holott letétben ők is elfogadtak másoktól okleveleket. Benkő i. m. 90 l.

¹ A „szék“ elnevezés alatt ezentul mindig Csikszéket értjük.

² 1743 november 22-én a kolostor fősyndikusa (gondnoka) Csikszent-simoni Endes Miklós s vicesyndikusa Vitézlő csikpálfalvi Biró Albert azt gondolják, hogy a kolostor háborgatása nem a Szék összhangú véleményére történik, hanem egyes tisztek nyughatatlanságának következménye.

V.

A kolostor küzdelme a Székkal.

Milyen jogokat biztosít a Szapolyai János megerősítő levele a kolostornak a Confraterek fölött? Mikor veszi kezdetét a küzdelem? Főkirálybírói intézkedések. Boros Ferenc confrateri főbírótsága. Kálnokinak a Confraterek ellen tett intézkedései. A kolostor panasza a főkormánysház előtt. A vád és védelem. A Szék főkirálybírójának vádjait magáévá teszi s be akar avatkozni a Confraterek választásába. Mária Terézia megerősítése. Újabb hajsza indul meg a confrateri jogok ellen.

Az eddig ismert legrégebbi adományozólevél szövege elég határozottan intézkedik a confrateri testület hovatartozandóságáról. Szapolyai János erdélyi vajda világos szavakkal hagyja meg úgy a kolostori, mint a politikai közegnek, hogy a Confraterek a testvérek tulajdonába mentek át és ott is maradnak, míg engedetlenségük, vagy makacs megátalkodottságukkal rá nem szolgálnak, hogy a kolostor, mint hasznavehetetleneket, tulajdonából elbocsássa és helyüket másokkal pótolja. „Si qui contumaces obedire nollent, alii loco ipsorum assignentur.”¹ Ezzel jog és hatalom adatott a kolostornak, melyet használhat egy részről a Confraterekkel, másrészt a politikai községgel szemben, mikor egyeseket joghatósága alól kivon, másokat meg visszaküld. Szabadon rendelkezhetik a kolostor a Confraterekkel. S ez a jog már három század viharait ussza mikor egyesek évüléséről kezdenek beszélni és az adományozást gyökerében támadják meg.

Ezen küzdelmek előszeleként hangzik Szapolyai figyelmeztetése az államhatalom képviselőinek: *„kérünk titeket hűséges tisztviselőink s bármely helyen laktok, megparancsoljuk nektek, hogy a Confratereket ezen kiváltságaikban, jogaikban és szabadságukban ne háborgassátok.”*² Ezen figyelmeztetéssel később egyre találko-

¹ Sz. O. I. 341—342 l.

² Sz. O. I. k. 342 l.

zunk, annyi hozzátoldással, hogy a kolostor csak azokat számlálhatja confraterai közé kik erre szabad elhatározásból vállalkoznak.¹ E megszorítás kevés a kapott jogokkal szemben, de elég nagy volt ahhoz, hogy sok háborúságra szolgáltatasson okot. Mikor vethetett ez legelőször lángot, nem tudjuk. Az első adományozók idejében is lehetett nehézség, melyet könnyen kimagyarázhatunk az 1519-iki megerősítésből.

A kolostor másodszori elfoglalása alkalmával már találkozunk a nehézségekkel, Várdotfalvának már teher a confraterség. Hogy az ettől való szabadulás reményében mit tettek, azt Lázár István csikszéki főkirálybíró intézkedéseiből tudjuk, kinek 1669-ben „Patens“ levelet kell adnia, melyet több hitelességgel nevezhetünk feddőlevélnek. Megkorholja és a falusi bírák szemére hányja, hogy a Confratereket mód nélkül és törvénytelenül háborgatják. Nem tartják tiszteletben a királyoktól kapott szabadságot, holott tudhatnák, hogy a Confráterekkel csak a kolostor rendelkezik szabadon. Meg nem nevezett visszaélésekre hivatkozik, melyeket ellenük elkövettek s meg merészelték zálogolni is őket. Jól tudhatnák azt, hogy nemcsak nekik, t. i. a falusi bíráknak, de még a főtiszteknek sem kötelesek engedelmeskedni, ha nem akarnak. Másodszor, ha a paterok panaszt tesznek nála, akkor neki a tisztek ellen is a törvény szellemében kell eljárnia. Nekik épen, mint bíráknak kellene a kiváltságokat tiszteletben tartani. Ha valaki a Confraterek közül szófogatatlankodnék, a paterok följelentésére, csak azok járhatnak el az ilyenekkel szemben, kiket a Szék erre fölhatalmaz. Harmadszor ők nemes emberek. Senkitől sem függenek, míg Confraterség alatt lesznek.² Ugyanezen irányelveket hangoztatja 1682-ben Petki János is, midőn a várdotfalvi bíráknak ír.

A XVII. század második felében mind gyakrabban vetődnek fel a kérdések, melyeknek hivatása tisztázni a Confraterek polgári kötelezettségeit azon községgel szemben, melyben illetőségük van. A királyok és fejedelmek mellett a főkirálybírák azok, kik szavukat emelik a kiváltság mellett. Gr. Apor István 1699 szeptember 5-én helyben hagyja a Confraterek közül választott syndikus kiváltságos helyzetét.³ Vellerstein katonai főparancsnok 1709-ben sértetlenül

¹ Bethlen Gábor kikötése.

² Gróf Lázár István levele Csicsóból. 1669 szept. 20.

³ Gróf Apor István levele 1699. szept. 5.

kivánja hagyni azon Confraterok jogait, kik a király elleni mozgalomban, vagy a Rákóczi-féle fölkelésben részt nem vettek.¹ A következő esztendőben Józsa István apostoti syndikus tesz szóval és írásban nagy előterjesztést a három szék gyűlésén Csikszeredában.² Ennek éle a Szék tisztviselői ellen irányult. 1713-ban Kálnoki Ádám gr. Csik-Gyergyó-Kászon főkirálybírája bocsát ki az Apor Istvánéhoz hasonló rendeletet. S mintha semmi sem történt volna 1714 február 13-án Nizzet Ferenc Csútos (tartományi őr) és Sigrái Modeszt kolostorfőnök a csiki Székhez fölterjesztéssel élnek, melyben háromra vannak hivatkozással. 1. a Confraterekre ne rójjanak ki semmiféle közterhet, 2. hozzájuk senkit be ne szállásoljanak, 3. önkényesen őket ne változtassák. Ebben a fölterjesztésben benne van az is, hogy a Confraterok bírájára ép úgy vonatkoznak a fejedelmi kiváltságok, mint a kolostor-gondnokára. A két utóbbi pontban kifejezett kívánság teljesül, az elsőre pedig tagadó választ kap a kolostor.

Rövid huszonöt esztendő a Confraterok történetében, amikor semmi zaklatásnak nem látjuk őket kitéve. Minden csend után vihar következik s annál pusztítóbban vonul végig, minél nagyobb volt a szélcsend. III. Károly 1718-iki intézkedése után sok ideig, már az eddigiek után beszélve, nem lehet hangokat hallani a Confraterok ellen. Mellette igen. 1742. okt. 18-án gr. Haller János a szebeni főkörmányszéktől fölszólítja Boros Ferencet, hogy vállalja el a Confraterok főbíróságát, melyről a fennebiekből tudjuk, hogy az illetőnek ugyanazon előnyöket biztosította, mint a confraterség. A főbíróság kinevezésére szükség is volt. 1745 márciusában megérkezik Szebenbe a csiksomlyói franciskánusok panasza Kálnoki Ferenc ellen, melynek folytatása a legnagyobb szabásu pör az egész ügyet illetőleg. Az igazság kiderítésére Csikszék megmozdult. Súlyosak voltak a vádak, de nagyon latbaeső volt a védelem is és nem kisebb hevességgel találkozunk ebben, mint a vádpontok összeállításában.

A kolostor panaszt tesz 1746-ban a főkörmányszék előtt gr. Kálnoki Ferenc alcsikszéki főkirálybíró ellen. Hat pontban összegezik a vádat, melyben semmi kimélet sincs a vádlott sze-

¹ Losteiner i. m. 450 p.

² U. o. 456 p.

mélyiségével szemben. A vádpontok következőképen voltak összeállítva: 1. Kálnoki főkirálybíró parancsára önkényesen megváltoztatták a Confratereket;¹ 2. a Confratereket jogtalanul megadóztatták;² 3. marháikat elhajtották;³ 4. mivel az adót úgy sem akarták megfizetni, marháikat sokat kinozták;⁴ 5. mivel a Confraterek a főkirálybíró urnak nem akartak magánszolgálatot teljesíteni, ökreiket nemcsak a mezőn, hanem az uton a szekér előtt is kifogták;⁵ 6. Kálnoki cselédsége a Confratereknek más módon is sokat kellemtelenkedett.⁶ A vádpontok nem maradtak az asztalfiókban elrejtve, vagy az akták között felejtve, hanem erről nemsokára értesítve lőn Kálnoki is, ki még ugyanazon hónapban megpróbálja tisztázni magát Haller János előtt. A vádpontokra egyenkint felel. Tiltakozik az ellen mintha ő „a pater franciscanusok confratereit” önkényesen változtatta volna. Kijelenti, hogyha a vádlók állításai igazságát be tudják bizonyítani, nem az egészet, hanem a fölsoroltakból csak egyet is, hogy őket valaha valamiben megkárosította volna, kárpótulásul ezen esetben kész felajánlani minden vagyonát és összes jobbágyságait. S ugyanabban a levélben mégis elismeri, hogy változtatás történt, de védelméül hozza fel, hogy önkényesen — *propria auctoritate* — nem változtatott a Confratereken. Kálnoki levelében olyan állítást is találunk, hogy a provinciális (rendtartományfőnök) megegyezett vele a Confraterek változtatásában és megígérte, hogy egyes községeket tehermentesíteni fog. Később már szándékát megváltoztatta.⁷

Az egész védelem önvádolássá zsúgorodik össze. Kálnoki egy tollvonással szeretné tisztára mosni magát és akkor saját

¹ Bizonyítja hat tanú

² Bizonyítja tizenkét tanú.

³ Bizonyítja hét tanú.

⁴ Bizonyítja négy tanú.

⁵ Bizonyítja két tanú.

⁶ Az egész pöranyag egy nagy aktacsomagba van összefűzve a rend kolozsvári levéltárában. Hiteles másolatban megtalálható azon fiókban, hol a Confráterekre vonatkozó iratok vannak. Ebben nyolcvannál több tanúnak valószínűsége szerepel.

⁷ Lehetetlenséget tartalmaz ezen levél. Vajjon a provinciális *propria auctoritate* lemondhat-e bármelyik kolostorának nyújtott hasonló jogélvezetről? Ezt neki, ki a kolostori szabályok megtartására hivatkozik, tudnia kellett volna.

maga alatt vágja le a fát. A maga mentségére, de önmaga ellen hozza fel, hogy ő az adományozásra vonatkozó hiteles írásokat sohasem látta. A joghangoztatásokat előszó és hamisított iratokból ismeri. Ez bizony kevés mentség. Amit tett, folytatja, esküjéhez hiven a kincstár érdekében tette. Azonkívül is a Confraterék nagyon gazdagok és a harminckét „numerust“ felülmulják. A legjobb ügyész sem tudná a vádpontokat jobban összeállítani, mert ezen védelemből nem tudunk mást kiolvasni, mint azt, hogy amit Kálnoki ellen a kolostor fölhozott, az mind igaz.

Kálnoki a vád alaptalanságát hangoztatja. Leveléből azonban kiérzik, hogy e nem várt fordulat bántja. Tapasztalnia kell, hogy a főkormánysház a kolostornak ad igazat.¹ Védelmében ő él panasszal a kolostor ellen, mert úgy tudja, hogy a Confraterék házas fiai sem a kolostort, sem a felséges királynőt nem szolgálják, hanem úgy élnek, mint „herék.“ Végül csak beismeri a változtatást, melyből a franciskánusoknak kára nincs. Van Ófelségének, mert a Confraterék közül sok három helyett is adózhatna. S mert így provocálnak, ezeket mint „hütös tiszt“ el nem hallgathatom. E beismerések után azzal érvel a kiváltságok ellen, hogy 1) ezt a nemzettestből való kiemelkedést nem veszi be a székelly nemzet természete sem fajtája, sem más nemzetbelitől; 2) a javak birása és használása a szabályok ellen van, a kolostort meg kell fosztani az adományozástól és a szabályok megtartására szorítandók a paterek; a confraterség újkeletű.²

Kálnoki vitatkozása a pör kezdete csupán, mely kilépett a személyi súrlódások szűkös kereteiből és általános jellegűvé lett, mikor a nemes Csikszék főkirálybírójának magatartását magáévá tette.

Lássuk a nemes Szék mivel okolta meg eljárásának törvényszerűségét. Nem tételezhetjük fel róla, hogy minden utógondolat

¹ Kálnoki volt az első, ki a confrateri kiváltságok ellen felszólalt s azokat el akarta töröltetni. Törvénytelen eljárásainak ez a magyarázata. A Gubernium mindezek dacára 1745 márc. 30-án elégtételadásra kötelezi. Kálnoki ezt figyelmen kívül hagyja s megkapja a második erősebb hangú felszólítást is 1745 május 26-án.

² Való, hogy Nagy András kancelláriumi jegyző látott egy gubernális rendeletet, mely a Confrateréknek a privilegium értelmében igen nagy szabadságot adott.

nélkül kezd bele ebbe az újításba s engedi meg, hogy alantós közegei a törvénytelenység eszközei legyenek. A nemes Szék kívánságát abban fejezte ki s vélt szabadságot vehetni előljáróinak igazolására, hogy necsak egyes ember legyen nyugodt és boldog, hanem ezt osszák meg másokkal is és közösen viseljék úgy a terheket, mint a kiváltságokat. Erre a kolostornak is van felelete. S úgy látszik a Szék ideges kapkodásában a kényszer ellen akarta megvédeni alattvalóit, viselvén az atyáskodás kényes tisztét, mert a kolostor ezt is érinti, mikor a Confraterék szabadságára hivatkozik. Szabad emberek, szabad akaratból vállalkoznak, a kolostor senkit sem kényszerít. Viszont a nemes Szék sem erőltethet senkit, mert a szabad emberrel ő sem rendelkezik. De vajjon helyes volna-e az, kérdi a kolostor, ha a Confrateréket állandóan változtatnák? Mikor megszűntek Confraterék lenni, nem sújtának-e nagyobb adóval, mivel azelőtt úgy sem adóztak? S ha így találna ez történni, vajjon a polgárok érdekeit tartották-e szem előtt? Azon szabad embereknek, kik confraterségben élnek sokkal jobb dolguk van, mint a többieknek. Amint ezeknek tiszte választásoknak volna kitéve, azonnal verseny keletkezne, hogy ki is részesülhessen ezen előnyben. Ez nagyon hamar útat nyítana a nyerészkedésre, a Szék tisztjeinek hajtana hasznót a rend hátrányára: „csúfság esnék az erdélyi provincián és a csiksomlyói kolostoron.“

A Szék úgy gondolta, hogy jogai közé tartozik a kolostornak Confrateréket adni s biztosította is a kolostort, hogy confraterségre senkit sem fognak kényszeríteni. A kolostor ezen kijelentés fölött vitatkozásba nem bocsátkozik, holott volna erre alapja, mert a királyi rendeletek világosan szólnak: azokat választhatja, akiket ő. t. i. a kolostor akar és akik maguk is akarnak. Ha a Szék ajánlatába belemennének, az adományozók szándékát hamisítanák meg s történhetnének olyan intézkedések, mikor szomorúan igazolodnék be rajtuk a közmondás: qui non utitur privilegio, abutitur eo. (ki nem él a privilegiummal, visszaél vele).

Végre is az ügy a királynő elé került. A főkormányzék a királyhoz küldött „instanciájá“-ban kifejezi, hogy békességesen akarták a franciskánusok kiváltságában felmerülő nézeteltéréseket elintézni, de lehetetlenség, mert a kormányzó úr őexcellenciája, mint fősyndikus, olyan embereket bizott meg a tárgyalással, kikkel megegyezni

nem tudnak. Ezt az értesítést küldötte a főkormánysház a királynő 1746 januári leiratára, melynek mellékletül csatolja a kolostor fölterjesztését. A leiratban kéri a királynő a főkormánysházat, hogy elődei engedélyeit vizsgálják fölül és az adatokat hozzá terjesszék föl. A vizsgálat megindul. A kolostor is értesítést kap 1746. március 24-én és július 9-én, hogy a közelebbi kerületi gyűlésen nem tudtak fölterjesztésükkal foglalkozni, de föltétlenül azon lesznek hogy jogtalanságot ne szenvedjenek.¹

Közben a csiksomlyói atyák a királynőhöz egy más fölterjesztést is küldenek. Szokatlan hangon panaszkodnak a méltatlanul ért sérelemért. Békét reméltek s háborúságban élnek. „Sperabamus igitur in usu eorundem privilegiorum nos durare posse, at contrarium experimur. A császári és királyi főkormánysházhoz fordulunk, mindent helyben hagy és semmi sem történik... most már Felsőgedhez folyamodunk...”

A főkormánysház 1747 március 23-án megfeddi a Széket, mert a királyi és kormánysházi rendeletek ellenére még mindig háborgatják a Confratereket. Büntető fenyegetéseket helyez kilátásba, ha nem alkalmazkodnának rendeletének szelleméhez. Ezek ideiglenes intézkedések voltak a főkormánysház részéről, amíg eljár a királynőtől kapott megbízásban. 1747. június 28-án teszi meg első jelentését. Hivatkozik az adományozás régiségére. A hazai törvények és a Tripartitum erre vonatkozó szakaszaira. „Ha nem lett volna királyi és törvényes alapítás, így okolja meg, ily sokáig nem tudta volna magát fenntartani.” Az állami törvények értelmében száz év kell az elévülésre, vagy a jogszokás megtartására; egyházi törvényekben negyven év. Ha szóval kapták volna meg, egy éven belül kellett volna megtámadni. A Szék is hosszú időn át elismerte annak érvényességét. A királynő tehát 1747. november 13-án „Divina favente” kezdetű döntésével megerősíti a kolostor jogait s a főkormánysházat fölszólítja, hogy a kolostor és Csiksház között felmerülő ügyet mindig lelkiismeretesen vizsgálja meg. Kálnokinak hallgatást parancsol.

¹ Valószínű gr. Kálnoki meg nem jelenése volt most is az elmarasztaló ok. A királynő utasításának lényege ez. Az ügy a legközelebbi országgyűlés alkalmával, midőn remélhetőleg ott lesz Kálnoki is, megvizsgálendő. Mindkét fél érvelését meghallgatva, a főkormánysház csatolja saját véleményét s legmagasabb döntés végett küldjék fel a királyi udvarba.

Miklós gróf július 25-én Fogarásból Sükösd provinciálisnak azon ajánlatot teszi, hogy míg az ellenfelek meg nem mozdulnak, ő se tegyen semmit s ha mégis háborgatnák, értesítse. Október 9-én levelet kap Haller János kormányzótól, melyben előre sejteti a megerősítést s azt mondja, hogyha a megerősítés után még valamit kívánnának, vagy valami panaszkodna, terjesszék a következő gyűlés elé. Ezzel oly színezet van adva, mintha a per befejeződött volna. Ám az erők még nem fáradtak ki. A magyar veszekedésnek nem lesz olyan hamar vége. Mindenik törekszik késhegyig védeni igazát. Ha így nem sikerült, majd másképp, gondolta a Szék. Azért az adományozást más oldalról szeretnék sötétbe burkolni. Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy a Szék áskálódásaiban csődöt mondott, mert a kolostor egy újabb megerősítő oklevelet kapott. A Szék sértett jogkeresésétől nem akarván elállani úgy gondolkodott, ha már annak valódiságát nem tudjuk megdönteni, próbáljuk meg érvénytelenségét kiokoskodni. Ha volt is régebb ilyen alapítás, azt most meg kell szüntetni, nincs ok miért részesüljön a kolostor olyan kedvezményben. A mozgolódás szele hamar eljutott a kolostorba. Csikszentsimoni Endes Miklós 1747 november 9-én Szebenből figyelmezteti a provinciálíst: jó volna a Szék ellen a pert a Guberniumnál nyilvánosság elé vinni, az akták előkészítendő, mert a gyergyói főgyűlés beadvánnyal él a kolostor ellen.

Bár tudjuk azt, hogy mindezeket a királynő intézkedése keresztülhúzta, de azért igazán nem érdektelen megismerkednünk az ügy e változatos fordulataival sem.

Új helyzetkép a confrateri perben. Most a támadások létjogosultságát azzal indokolják s a confrateri jogok tarthatatlanságát azzal támadják, hogy a kolostor igénytartása megszűntnek tekinthető. Régebben a királyok kegye azért bocsátotta a Confratereket a kolostor rendelkezésére, mert akkor ebből a zárdából látták el a moldovai katolikusok hitéletét. Másodszor ezt az obszervánsok¹ s nem a reformáltak kapták. Endesnek van még ennél elszomorítóbb jelentése is. Kálnoki azzal kérkedett a főkormánysház előtt, hogy igazsága mellett egész vagyonával szavatol. Most meg azzal fenyegetőzik a kolostor ellen, hogyha el nem hallgatnak, bezáratja

¹ A szabályokat szigorubban megtartók.

iskolájukat s más szerzetes rendre fogja bízni. Csaknem hallgatást parancsol a kolostornak, fölhozván okul azt, hogy nemcsak a Confraterék részesülnek királyi kedvezményben, hanem az illetők jobbágai is élvezik e jogokat. Ennek vitája sokáig elhúzódik s végleges döntést csak öt esztendő múlva kap a kolostor.

Kálnoki akadékoskodására a főkormányshék 1753. augusztus 17-én felsőbb utasítást kap: nézzen utána, vajjon ez az adományozás megegyezik-e az egyházi és világi törvényekkel; a rend szellemével; az adománylevél abból az időből származik-e melyre hivatkoznak? Törvényes uton fejlődött-e tovább? volt-e közzétéve s ha igen, talált-e ellenmondásra? A vizsgáló bizottság a főkormányshék utasítására Marosvásárhelyen ül össze és pedig a következőképen alakul meg. Elnök: Bethlen Sámuel gr.; tanácsosok: Karda Gergely br., Székely Elek, Béli János, Gábor István, Tholdalagi László gr., Teleki Károly gr., ifj. Bánffy Farkas br., Kemény Pál és Nemes János; jegyzők: Nemes Ádám és Domokos Antal. Ezek Mária Terézia meghagyásának szellemében beható tanulmányozás tárgyává teszik a confrateri jogok fejlődését és a kolostorra nézve kedvezőnek találják s ilyen értelemben nyilatkoznak. Hogy szavuknak annál nagyobb nyomatékot kölcsönözzenek, az eredményt mellékletekkel támogatják.

Adataikat a következőképen csoportosítják:

1. Két megerősítő levél a Confraterék részére, mely a kiváltság mellett szól. És pedig a) alatt csikszépvizi Barabás Antal és Péteré; b) alatt Pókakeresztúri Székely László és csikszentimrei Tankó István részére.

2. Melléklet bizonyítja, hogy a kolostor ezt a kiváltságot Hunyadi János kormányzótól kapta; megerősítette Mátyás, II. Lajos, Szapolyai János, Báthori Zsigmond, Báthori Gábor, I. Rákóczi György, I. Lipót, III. Károly.

3. Bizonyosság is van arról, hogy ezt a főkormányshéknek bemutatták és az erre vonatkozó adatokat az erdélyi országgyűlés tudomására hozták.

4. Ép a királynőnek meghagyására ezen okmányokról hiteles másolatokat vettek és azokat a főkormányshék véleményével egyszer már fölterjesztette.

5. Az említett másolatok alapján a Szék tisztjei háromszor

voltak figyelmeztetve a kiváltságok tiszteletben tartására, mert ez a kiváltság a hazai és egyházi törvényekkel nem ellenkezik.

6. Erre rendelte el a királyi kormány a törvényes eljárást a Szék tisztjei ellen¹ és a kolostor igazsága nyilvánvalóvá lett.

7. A döntést, melyet Őfelsége Mária Terézia „Divina favente“ kezdetű levélben adott, az ítélő táblánál működő Nagy András és Buss Tamás állították ki s ebben a királynő a Confratereket mint alamizsnát adja a kolostornak.

E fölterjesztés után sok keserű tapasztalaton okulva a kolostor, tudva azt is, hogy nem egy esetben a felséges királynő szava akaratán kívül írott malaszt maradt, azért arra kérte a királynőt, hogy a szerencsés kimenetelű pörnek aktái mindig kezénél lehessenek. E kívánságot az akkori fősyndikus kászoni Bornemissza Ignác József br. kir. kancelláriai és főkormányszéki tanácsos juttatta a királynő elé, ki azonnal intézkedik is, hogy amint parancsát veszik, azonnal készíttessenek egy hiteles másolatot, melyben minden benne legyen. Vigyázván arra, nehogy valamit kihagyjanak, vagy beszúrjanak.²

Október 10-én a kolostor kivonatot kap a főkormányszéki rendeletekből, melynek tartalma ez: a királyi rendeletek érvényben maradnak s eddig történt visszaélések megszüntetendők. Új benne az, hogy a Confratereket nem a leggazdagabb családokból kell választani, hanem a közepes tehetségűek közül. Ut Confratres isti non e meliorum, sed e mediarum facultatuum contribuentibus eligantur. Itt már nem jognövelés, hanem jogszorítással találkozunk.

Tárgyalásunk folyamán azt tapasztaltuk, hogy a királyi udvar és a főkormányszék mindig meghallgatta a kolostor panaszát. De a főkormányszék sokszor habozván eljárásában, ezzel okot szolgáltatott a Szék tisztjeinek megismétlődő túlkapására. Hogy a főkormányszék a panaszokat nem mindig fogadta el, arra is van adatunk. 1746. szeptember 18-án P. Potyó Bonaventura provinciális

¹ Ezekre a felhívásokra a Szék tisztjei keveset adtak. A megidézéseken Kálnoki sohasem jelent meg, azzal okolván eljárását: nem szólhat bele az előbbi tárgyalásokba, mivel a kolostornak írásbeli bizonyítékai nincsenek. (se non posse praemissae controversiae immittere, quia nulla instrumenta litteralia prae manibus haberent.)

² 1756 augusztus 13

helyettes szót emel a főkormányshéknél Csikshék azon határozata ellen, mellyel a Confratereket is beosztották az éjjeli őrségbe s kéri ezen határozat visszavonását. A főkormányshék szeptember 23-án kelt határozatában nem vonatja vissza a rendeletet, mert fontos, közérdekű dologról van szó, de meghagyja a Széknek, hogy a következőkben hasonló eljárásokra ez okul nem szolgálhat.

VI.

A székely határőrség szervezése.

A királyi tábla döntése. A tatár betörések veszedelme. A székely határőrség szervezésének gondolata. A székelyek félnek a határőrségtől, de belekényszerítik. A Confratereket is besorozzák. A kolostor tiltakozásáról Buccow és a főkormányzók nem akar tudomást venni. Fölszólítják a kolostort, lépjen egyességre és menjen bele a confrateri jogok megváltásába. A főkormányzók sem mindig veszi figyelembe a királyi rendeleteket. A Confraterok szép termete. A királynő egyszer adott szavát most sem másítja meg.

Alig fejeződik be a rossz akarat sugallta és irigység szülte pör tárgyalása (1745—1746), már is a franciskánusoknak sok gondot okozott Buccow tábornok határőrség-szervezése.¹

Előzőleg, midőn még a pör aktái a kir. táblánál voltak, a főkormányzók felszólítja az atyákat, hogy a tábla döntését, vagy a legkegyelmesebb jóváhagyását neki mihez tartás végett mutassák be. S mikor a franciskánusok az ügy szerencsés befejezésével a királyi határozatot és a tábla irányítását kezükhöz kapják, eleget tesznek a felhívásnak, melyre a főkormányzók a következő határozatot hozta tudomására: kijelentjük, hogy szent Ferenc rendjének csiksomlyói reformált kolostorát s a harminckét segítő — Confratert — mely évszázados ősi adományozáson alapszik, az 1747. november 13-iki kegyes határozatunk szerint meghagyjuk azon jogaiban, melyekkel eddig élt.

A hét évés háborúból Mária Terézia levonta a következtetést. A hatalmas szomszéd, Nagy Frigyes politikája is a királynőre nézve mind fenyegetőbbé vált. Tétlen ő sem maradhatott. Követte a mestert, amiben követhette. A keleti határról félelmes hírek keringtek: a tatárok betörni készülnek Moldván keresztül. A királynőt minden arra ösztönözte, hogy Magyarország keleti határának megvédésére a nem régen lefegyverezett harcias szellemű székely népet a szerb

¹ Dr. Szádeczky Lajos: A székely határőrség szervezése. 257. 1.

és oláh határőrség mintájára fegyverbe szólítsa, határőrséggé szervezze. Mikor Mária Terézia e gondolata tetté érlelődött, megbízta Buccow tábornokot annak végrehajtásával. Ez az alatta oly sokszor megismétlődött confrateri bonyodalmakat ismét fölidézte és a kiváltságot nehéz válságok elé állította. Ennek oka az erőszakos és hajthatatlan katonai jellemű Buccow főkormánybiztos rendelete volt, melyben azt kívánja, hogy a Confraterék is vegyék ki részüket a katonáskodásból ép úgy mint mások.

1762-ben a határőrség felállítása előtt megkezdődik a csikiak összeírása. A Confratereknek külön parancs szökött, kiknek szintén a mérték alá kellett állaniok. A székelý nem volt hajlandó egykönnyen a királynő zsoldjába állani¹ s azért embereinek mindenmel meg kellett próbálkozniok, ha valamikéő lépre tudnák őket csalni. Kiváltságok hangoztátásával hizelegnek nekik.² Ha jelentkeznek, igen sok tehertől megszabadulhatnak. Kilátásba helyezték, hogy nem kell földadót, hanem csak fejadót fizetni. Előfogatókat nem adnak s mentesek lesznek a katonabeszállásolásoktól és nem is sorozzák őket a rendes katonaságba. Lehetnek lovasok, vagy gyalogosok stb. Ezzel szemben megvölt határozva a szolgálati idő kötelezettsége. Huszonegy hónap alatt három hó. Elő volt írva az egyenruha viselése stb. Ezekre a kiváltságokra és az azokkal járó kötelezettségekre a Confratereknek semmi szükségük nem volt. Kevesebb kötelezettség s több mentességben volt részük még abban az esetben is, ha egy 1756. április 9-én kiadott rendelet értelmében azoknak, kik a királynő megerősítése után lettek Confraterék, meg is kellett fizetni az adót. Ha a székelýek között általánosságban nagy volt a határőrségtől való idegenkedés, akkor minden adat nélkül joggal föltételezhetnők, hogy a gazdagabb székelý nemesek nem kötötték le magukot oly könnyen a felséges Asszonyrak. Annál kevésbé a gazdag Confraterék, nem is szólva arról, hogy ezt a kolostor se hagyta volna szó nélkül, amint azonnal kész volt a tiltakozással, ahogy Buccow rendeletét vették.

1762 július 24-én Bornemissza Pál br. csikszéki főkirálybíró lelkesítő beszédet tartott a Szék összegyűlt nemességéhez, melyben ecsetelte a királynő nagy jóságát, mellyel országa védelméről s

¹ Szádeczky i. m. 261. 1.

² u. o. 255 l.

alattvalói jólétéről akar gondoskodni. Hivatkozott a székely nép vitéz tetteire, kiváló erényeire s kérte őket, saját érdekükben vegyék föl a fegyvert. A nemességnek se kellett több, mint szép és csábító ígérlet s engedett a kísértésnek és azonnal határozatba ment:¹ „Mi az Őfelsége kegyelmes szent szándékát hazánk oltalmára hívsesen teljesíteni tartjuk kötelességünknek, csak reménkedünk, Őfelségének méltóztassék régi szabadságunkat megadni, tiszteket nemzetségünkéből választani, az hazánkából ki ne vinni.“ Azonnal megkezdődik a sorozás és határőrnek bezoroznak mindenkit, akit csak alkalmasnak gondoltak. Augusztus 18-án a kolostor kérelmet ad be a főkormányshékhöz s kéri a besorozottak és a sorozás alá vetettek kiváltságainak figyelembevételét. „Hagyják meg úgy, mint volt régen.“ Buccow ezt a fölterjesztést megfontolás tárgyává tevén, a királynőnek jelenti, hogy a paterek tiltakoznak a Confraterék besoroztatása ellen, hacsak megfelelő kárpótlásban nem részesülnek. Ez történt november 15-én.

A kolostor a királynőhöz is folyamodott, ki azt felelte: később bármely kolostornak inkább adományozni, mint attól elvenni.²

Buccownak a királynőhöz intézett felterjesztése nem maradt hatástalan. Somlyai Albert kolostorfőnök 1763 szeptember 3-án Bécsből felhívást kap: hozza nyilvánosságra, mivel lehetne a katonáskodó Confratereket megváltani? Szeptember 22-én Bajtai József Antal erdélyi püspök méltatlankodik: a provinciális tegyen már egyszer jelentést. No de ilyen szándékuk a franciskánusoknak nem volt s ez csak Buccow vagy társainak kitalálása lehetett, mert az 1763 év január 3-án a kolostor tagjai megütődve veszik tudomásul, mintha olyan értelmű nyilatkozat jelent volna meg, hogy ők lemondanak a confrateri jogokról. Tiltakoznak az ellen, ez nem igaz s kéri a főkormányshéket, hogy mindvégig megmaradhassanak jogaik mellett. Ezt Szebenben kevésbé akarják tudomásul venni s a provinciális megkeresést kap: adjon kimutatást a confraterék szolgálatáról, jelezvén azt is, mennyiben, mennyi ideig vették igénybe szolgálatukat? A provinciális válaszából kitűnik, hogy ez bizony tetemes összeget jelent; mert mindenik Confrater hetenkint kétnapi személyes kézi vagy szekeres szolgálatot teljesít. Kilenc pontban

¹ Szádeczky i. m. 234—255 l.

² *Teleki Domokos gr.* : A székely határőrség története 82. l.

felelt s a válaszban egyéb is volt. Kijelenti, nem áll módjában követeléseitől elállani. A kolostor s a Definitorium (rendtartományi tanács) ezt sohasem akarta. Maga részéről tiltakozik az ellen, hogy valaha ilyen szándéka lett volna. Sem ő, sem a kolostor, sem a Definitorium.¹ Hivatkozik arra a határozatra, mit a határőrség felállítása alkalmával a főkormányzók hozott, mikor a döntésért Őfelségéhez folyamodtak. Ez érthető még egy másik főkormányzói intézkedésből is, mikor a főkormányzók arról tudakozódott, hogy miféle sérelem eshetett rajtuk, hogy Buccownál panaszt emeltek s kérésükkel az uralkodóig mentek?

A Szék most nem mulasztotta el a jó alkalmat. Október 7-én a pterek kéri a főkormányzót, utasítaná a Szék hivatalnokait jogaik tiszteletben tartására, melyeket azok minden királyi rendelet ellenére nem vesznek figyelembe. Halmágyi István titkár a Széknek hallgatást parancsol.

Az érintkezés a főkormányzók és a kolostor között s a kolostornak Buccowval igen gyakori volt. A kolostor nem akart semmit feladni s Buccow is szerette volna az ügyet kedvezően elintézni. Ennek tulajdonítható a második felszólítás.² Hát mit akarnak a válasszal, miért nem felelnek? Rámutat Buccow a múlt évi jegyzékre, melyre régen meg kellett volna adni a választ a Confraterék megváltoztatása lehetőségéről. Bécsből Bethlen Gábor gr. intéz kérdést Somlyai kolostorfőnökhöz: nyilatkozzanak már egyszer, fenn akarják-e továbbra is tartani kiváltságaikat, vagy tárgyalásba bocsátognak a főkormányzókkel? Tegyenek jelentést arról is, hogy a Confraterék jelentkeztek-e határőrségre s hogy válthatná meg őket az állam a kolostortól?

A gyakori felhívásokból világos, hogy mennyire fontosnak tartja a kir. kormányzók, ha a Confrateréket is be tudja soroztatni a határőrök közé, ha a kolostor hajlékonyabb lesz s lemond több évszázados jogáról. Csakhogy a kolostor éppen erre nem volt kapható. Együttal az a kérdés is előtérbe kívánczik, a székely határőrségnek miért volt annyira szüksége annak a harminckét gazdának szolgálatára? Egy hatalmas kormányzati szerv miért bocsátok oly hosszadalmas tárgyalásokba? Ezekre nincs adatunk, de

¹ 1763 jul. 5.

² 1764 február 4.

van véleményünk. A főkormányshék ép úgy, mint az udvar nagyon jól ismerhette a helyzetet. Tisztában lehetett a franciskánusok erdélyi helyzetével és éppen Csikban. Tapasztalhatta, hogy a jó székely nép mennyire ragaszkodik fiaihoz, hallgat azoknak szavára, meggy gondolata után és valóságos kapcsolatot lát bennük az ő egyszerűsége és világi hatáságának kifejtett fénye között. Azt is tudta a nép, hogy az atyák nemcsak akkor vigasztalnak, ha közöttük megjelennek, de szívesen állanak rendelkezésükre akkor is, ha ők kopogtatnak az ódon kolostor kapuin. Nem is lehetett ez máskép. A rend tagjai az ő fiainak soraiból kerültek ki, kik velük együttéreztek, örömben és bánban megosztottak. De aztán kezükben tartották a népet mindenhol s nemes eljárásukkal tiszteletet váltottak ki ezáltal a vezetők lelkéből is.¹

Több se kellett volna tehát, csak erőszakosan lépjenek fel velük szemben is, a nép haragja fordult volna ellenük, mely gyűlölet elég csúnya szégyenfoltot nyomott Mária Terézia uralko-

¹ A nép, mely nem akarta a fegyvert fölvenni és belekényszerítették a katonaságba, a maga nyomorúságának bűnbakját kereste. Elkeseredése 1763 jan. 11-én lázadásban tört ki. Várdotfalván összegyűlt Csikszék tisztviselőit a kántorházban, hol a főkormányshék rendeleteinek végrehajtásáról tanácskoztak, körülfogták és foglyoknak nyilvánították. Zúgolódtak, hogy a tisztviselők csalárdésága juttatta ebbe a nyomorúságba, kívánták, hogy ami adót fizettek 1740—1763 a kvártélyházak építésére, úgyszintén a munkálatokat fizessék vissza. A tisztviselők „látván a végső veszedelmeket, valami gyermeknek raktak cédulát a fenekére úgy küldötték egy kancsó borért, és küldötték a somlyai gvárdiánhoz, hogy szabadítsa ki őket.” A gvárdiánt közbenjáróul kérték Carato ezredesnél, hogy küldjön ő fegyveres segítséget. Az ezredes gyanusan viselkedik, a nép egyre fenyegetőzőbb lesz, hogy a tiszték közül némelyek már gyónni készültek, mert hire járt, hogy a nép ki akarja hurcolni a házból, hol összezsufolva voltak, hogy megöljék őket. Sikertült egy hadnagyot megsürgetni titokban, ki másnap meg is jelent két ferencrendi atya kíséretében, kiket a gvárdián küldött a nép vadságának megszelidítésére. Összetett kézzel, könnyes szemekkel, az Isten szent szerelmére és a szentekre könyörögtek, hogy emlékezzenek keresztény voltukra és kegyelmezzenek meg a foglyoknak. A katonák semmit nem tudnak elérni. A foglyok helyzete még rosszabbodott. Az atyáknak sikerült a népet annyira rávenni, hogy hajlandóknak nyilatkoztak bosszuálló tervüktől elállani, ha a tisztviselők írásban kötelezik magukat követeléseik visszatérítésére. Kénytelen kellettlen ebbe belementek. Szadeczky. i. m. 50—53 l. A madéfalvi veszedelem alkalmával (1764 jan. 7-én) 29 odamenekültnek kötözték be sebeit, U. o. 182 l.

dására. Ezért a főkormányshék a kolostorral szemben sohasem lépett föl erőszakosan, csak sürgetőleg fordult a provinciálishoz.

Érdekes világot vet az akkor lábrakapott visszaélésekre Rafain Ágoston provinciális levele a főkormányshékhez. Ebből megtudjuk, hogy a Szék volt az, mely az udvarnak, a főkormányshéknek és Buccownak oly ajánlatot tett, hogy meg kell változtatni a Confratereket. Azzal támasztották alá véleményüket, hogy ezt az adományozást már nem lehet összeegyeztetni az idők megváltozott szellemével. A provinciális sem maradt adós erre a kortesfogásra. Rámutat arra, hogy éppen Csikszék területe az, hol egyes nemes és mágnás családok hasonló jogokat élveznek, kiknek jobbágysai is ki vannak véve a katonáskodás terhe alól és ha ezeknek lehetséges, annál inkább kérheti ő. A provinciális, mint rendesen, úgy most sem elégedett meg ennyivel, hanem egy lépéssel tovább megy s az uralkodónő előtt föltárja az új helyzetet. Megdöbbenéssel veszi tudomásul, hogy nem veszik figyelembe a királyi végzést. Kifejezi a királynő annyi jóságába helyezett bizalmát, reméli, hogyha megismeri ennek eredetét és célját, hogy ez nem pusztán egyéni, hanem közérdeket is szolgál, a kultúra áldásait mozdítván elő, akkor meg fogja másítani elhatározását. Megokolja azon kijelentését, hogy a kultúra kívánja annak fennmaradását. A csiki kolostor bárbar népek szomszédságában van. „Et qua Orientem respicit, barbaris finitima esset.“ A kolostor erre a segítségre rászorul, mert egész környéke terméketlen magas hegyekkel van szegélyezve. Nagy missziós terület lévén, nagy családot is kell ellátnia s még hozzá iskolát tartanak fenn. Az az alamizsna sem elég, mit a dicső uralkodók jósága engedélyezett a kolostor részére. Külön erre a célra egész Erdély területéről szoktak alamizsnát gyűjteni. Ily nemes célt szolgál a királyi adományozás is. A memorandum-szerű felterjesztés megismétli az adományozás körülményeit s rámutat arra, hogy közben a kolostori élet megszűnik s mikor I. Rákóczi György alatt újból mozgalmas lesz, ő a kolostort nem zavarja meg ebben a jogában, de protestáns fejedelem létre megerősíti a confrateri jogokat is. Jóváhagyja atyja III. Károly s dicső őse Lipót. Hogy annál közelebb férközhessék a királynő szívéhez, hízolgőn hozza föl, hogy a vezetésére bízott rendtartomány a királynő Őfelsége különös pártfogása alatt áll s a nevezett

kolostor jogait már többször megerősítette. Erről a jogról sohasem mondtak le s nincs is szándékukban lemondani. Kéri tehát ő is a királynőt, hogy előbb elhatározott szándékát most se másítsa meg. Hogy az uralkodók a confrateri kiváltságokról lemondottak, abból a hazának még semmi kára, hátránya nem volt. Voltak és vannak „jobbagiones terrestres”,¹ kik nincsenek katonaságra kötelezve és ezek is mindig élnek jogukkal. Az alapítók szándéka az volt, hogy a jog mindig jobbra forduljon és, sohase rosszabbodjék.

Amíg a kolostor a királynő jóakarató intézkedésében reménykedik, a kormányszéki főtörvényszék nevében Bethlen gr. és Sinkovits br. május 28-án Szébenből jelentik a kolostornak, hogy az alkalmasokat besorozzák és az alkalmatlanok tovább teljesíthetik szolgálatukat. Nem kell magyarázni, hogy ez nem nagy kegy s nem árul el valami nagy előzékenységet a főkormányzék részéről, amely 1764. jun. 22-én olyan kijelentést tett, hogy ő könnyen kétségbevonja, hogy a kolostorok fogadalmuknál fogva örökölhettek. Ezek a kijelentések nagyon lehűtötték a vérmes reményeket az uralkodónő oly sokszor hangoztatott jóindulatában s emlékeztetnek a Kálnoki féle pör ismeretes vádjaira. A kolostor kevés jót remélt, mert amily javaslattal látja el a főkormányzék a felterjesztést, olyan szellemű határozatot fog hozni a királyi udvar. A kolostor kellemesen csalódott. Május 29-én a királynő úgy nyilatkozott, hogy Őfelsége fenn akarja tartani a kiváltságokat, de kívánja, ha meg lehetne változtatni: bocsátkozzanak tárgyalásokba. Azért vagy a provinciális személyesen, vagy megbízottja által jelenjen meg Szébenben.

A provinciális nem akarván elsietni a dolgot, nem nagyon kapott az alkalom után, hogy ami még menthető, azt megmentse. Szében a nyilatkozatra nagyon kíváncsi volt, türelmetlenül sürgetik a provinciálist.² Egy hónapra rá július 21-én a főkormányzék megkapja a feleletet és pedig olyan formában, amilyenre azt hiszem nem számított. A rendtartományfőnök kijelentí, hogy a közölt ajánlatok most sem fogadhatók el. A főkormányzék nem tesz semmi kivételt, hacsak azokat menti föl, kiket nem tart alkalmasoknak a hátárőrségre. A nyilatkozatnak ez az értelme. Itt már nem egyszerű kérésről van szó, sem a főkormányzék, sem a

¹ földesuri jobbágyságok ² június 28.

provincialis részéről. Mindkettő követelőleg lép fel egymással szemben. A főkormányzók azt kívánja a rendtől, hogy mondjon le haromszáztizenhét éves jogáról s ezen kívánságának érvényt is szerzett akkor, midőn a Confratereket erőszakkal besoroztatta. Mely ellen Rafain provincialis tiltakozását jelentette be, jogtalanságnak minősíti az eljárást s kívánja annak megszüntetését. Megcáfol minden ellenvetést, melyet annak korszerűsége ellen felhoztak.

A főkormányzók részéről az lehetett a legelső és legnyomatékosabb érv a jogfeladás sürgetésekor, most mindenkre szükség van, mert kevés a fegyverfogható ember és sok az ellenség. Rafain feleletében az adományozás külső körülményeire hivatkozva azt mondja: 1442-ben a fegyverfogható székelyek száma kevesebb volt mint ma és több az ellenség. Hol van itt, kérdi, a következetesség? Taglalja az egyesek által adott kiváltságokat. Az említettek kiváltságában benne van, hogy a kolostor az engedetleneket vagy a szolgálatra alkalmatlanokat bármikor kicserélheti. Ha tényleg a kívánság szellemében járna el, nevetségessé tenné az adományozók szándékát. Az uralkodók által arról is gondoskodva van, hogy a Confratereket szolgálatukban senki se zavarhassa. Engem mondja ő, esküm köt a rend jogainak megvédésére, tehát ezekről, a kiváltságokról lemondani nem áll hatalmamban: megrövidíteném testvéreimet, nem méltányolnám szolgálatukat. Nem tehetem! A királynő 1747-iki rendeletei most is fennállanak!

Emlékezzünk csak vissza, a Kálnoki-féle pörben a Confraterek gazdagsága szúrta szemet és szolgáltatott okot a támadásra, most azoknak szép termete volt eggyel több ok, hogy besorozzák a határőrök közé. Gondolták, hátha ez is jó lesz fogantyúnak, melybe belekapaszkodhatnak. Ezt olvassuk ki az említett levélből: ha a Confraterek jó hírnevűek és szép testalkatúak, az nem lehet ok, hogy a kolostort megfosszák tőlük. A kolostornak is szüksége van a jó hírnevű emberekre.

Mint mindig, úgy most is az utolsó állomás a királynőnél volt. Itt tiltakoznak minden feltevés ellen. A kolostor igazsága győzött és fényes elégtételt nyert. A királynő egyszer adott szavát most sem másította meg, bármiként erőlködtek is a főkormányzóknál annak rábírására.¹

¹ Bethlen Gábor gr. és Bándi Ferenc 1765 jan. 21-én a kolostor tudó-

A régi bevált recept most nagyon jól érvényesül. A kolostor március 28-án megkapja a királyi megerősítést, melynek értelmében a Confraterok választása, változtatása mindig a szerzetesek beleegyezésével történjék; fölöttük a katonaság joghatósága megszűnik és velük a kolostor rendelkezik.¹ Most van a kolostor kezében megerősítő és jóváhagyó királyi okirat s a következő nap Rafain Ágoston jelenti a főkormányshéknak, hogy a Szék tisztviselői a Confraterok fiait és leányait megadóztatták (taxa 18 crucigerorum) és házaikat megbolygatták. Mindig ezek jelzik és jelentik a Szék részéről a végkimerülést. A tehetetlen dühnek önmagába folytott tobzodása. Ha hivatalosan nem járhat el, akkor alattomosan lép fel. Ha nem tudták eltöröltetni, akkor nem engedik békességben élni.

Ezután már csak a végnek befejezése következik. Egy pár rendelet e századból, mely szorosan véve nem tartozik e fejezet címe alá.

A megerősítés kérésén kívül volt még egy más kívánsága is a kolostornak. A főkormányshék közvetítésével azt kéri Bécsből, hogy a kolostor és a Szék, illetve a katonaság között felmerülő viták esetekben a főkormányshék járhatson el. Hadik András gr. április 15-én értésére is adja a kolostornak, hogy minden a megállapodás szerint fog történni. A Confraterok gyermekei is mentek lesznek minden zaklatástól s ha netalán valami összeütközés történne családi viszályaikban, a perkoltséget a Széknek kell megtéríteni.

1767. március 28-án a határőrség szervezéséből származott viszályoknak utolsó akkordjai is lezáródnak. Minden elintézettnak tekinthető, mert P. Ambrus Jukundián által február 7-én kért aktákat a királynő engedélyével, Magyarországi Horváth Komusits Kozma főkormányshéki iktató kiadja és elhelyezik a gyulafehérvári káptalan levéltárába, hogy tanuskodjanak egykoron a kolostor elévülhetetlen igazsága mellett és intőpélda legyen az utókor számára, hogy van igazság a földön.

mására hozzák, hogy a királyné az 1764 októberi fölterjesztésre megerősíti a Confratereket.

¹ Confratrum electio aut mutatio, quemadmodum eorum per jurisdictionem civilem cum consensu religiosorum fiebat, ita exincepto a jurisdictione militari, eo intelligenter cum iisdem religioni instituitur. Histor. Domus Csikiensis II. k. 75. l.

VII.

Az utolsó pör.

Az 1848-iki forradalmi mozgalmak átcsapnak a Confraterekre is. A Confraterek felmondják a szolgálatot. A kolostor visszaköveteli a kincstártól a confrateri jogokat. Többször visszautasítják. A királyhoz megy. Kuriai döntéssel a pört megnyeri.

A franciák nagy forradalma (1789) minden művelt nép lelkébe beleoltotta a szabadság szeretetét.¹ Sièyes abbé fejtegetései a harmadik rendről² és a jakobinus klub kifogyhatatlan röpirata ezer és egy oldalról világította meg a szabadság, egyenlőség és testvériség hátterét. Az erős reflektorfény szokatlan lévén, az első pillanatban bódított és fájó érzéseket váltott ki a lelkekből,³ míg annak eszméi meg nem tisztultak a józan kritika rostáin. Az európai nemzetek társadalmi életére hatott a népfőlség elvének megragyogtatása és a szabadság gondolata mindenütt lassú erjedésnek indult. A magyarok mindig figyelemmel kísérték a külföldi eseményeket, de ezeknek erjesztő hatására nem volt szükség.⁴ A magyar szabad nemzetnek érezte magát s ha ebben korlátolni akarták, a fegyvert csak durva erőszakkal csavarhatták ki kezéből, de a szabadság reményével akkor sem hagyott fel.

¹ Dr. Márki Sándor: Az újkor és a legújabb kor története. 548. l.

² Mi a harmadik rend? kérdezte Sièyes abbé, egyik röpiratában. Azt felelte rá: „Minden, mert ez a nemzet 96 százaléka.” „Mi volt idáig?” „Semmi,” „Mi akar lenni?” „Valami.” Dr. Márki S.: Egyetemes történelem III. r. 83. l.

³ A „Magyar Kurir” eliseumi verebe is azt csiripelte, hogy Párisban ekkortájban a hazafiak közt olyan veszedelmes, vérengző had támadott, melyet talán Páris és a kinyílt szemű pallérozott nemzet a *vademberek* krónikájában is alig olvashatott.” Márki: Az újkor és legújabb kor tört. 364. l.

⁴ Márki i. m. 366, 386 lapok.

Magyarországon a reform országgyűlések¹ készítették elő a lelkeket arra, amit a francia forradalom egy borús éjszaka robbantott ki önmagából. Épen azért ez hatásában felforgató és sok ezer ártatlannak véréből volt szennyes; míg azt az önzetlenség küzdelme nemesítette meg. S hogyha a bécsi udvar ármánykodása nem kíséri gyanus szemmel, Európa legtisztább, vérnélküli forradalma Magyarországon zajlik le.² Azért a szabadságharcban sem az eszme bukik el, hanem az erőszak, a gyávaság önmagát verte bilincsbe s mindaddig remegett, míg a gyermek polyákat szégyenkezve tehetetlen testéről le nem fejtette.

Minden forradalom törvénytelenység és a kedélyek felizgatásával jár. Magyarországon 1848. március 15-én kihirdették a szabadság, enyenlőség és testvériséget s most már nem volt az emberek között jogi különbség s elméletben minden ember teljes jogúnak és másiktól függetlennek érezhette magát. Ennek gyakorlati keresztülvitele egy kissé forradalmi lázba ejtette az embereket, melynek híre hamar eljutott a csiksomlyói tanuló ifjúság körébe is, akik ahelyett, hogy órákra jártak volna, szervezkedő gyűléseket tartottak, egyik ferencrendi tanáruk vezetésével ünnepélyt rendeztek és a szomszéd községek egyszerű embereinek magyarázták a népfőlség elveit.³ A rajongó lelkű ifjúság nem volt hivatott ennek megmagyarázására, de azért a kolostortörténet semmi nagyobb visszaélésről nem számol be. A külső körülmények leírása után a történetíró 1849-ből tárgyunkra vonatkozólag annyit jegyzett föl: a Confraterok az engedelmisséget megtagadták. Kimondották, hogy adót fizetni, közterheket viselni ezután sem kell, jöllehet a confraterség megszűnik.⁴ Ezen rövid följegyzés elég világosságot vet

¹ 1832—36, 1839—40, 1843—44, 1847—48.

² Magyarország az egyetlen, írja Márki Sándor, amely ötven év mulva az 1898: V. törvénycikkben kegyelettel és hálás érzélemmel emlékezett meg az ország történetében korszakos 1848. évi törvényhozás alkotásairól. Ezekre „az utca” valóban alig gyakorolt hatást. Magyarországon a közvélemény nem az utcán született, mint ugyanakkor Ausztriában, Poroszországban s a kisebb német fejedelemségekben. i. m. 560. l.

³ Az osztrák kormány az elnyomatás idejében ezt hozta föl okul, hogy 1850-ben a ferencrendieket kettő kivételével kitilthassa évszázados iskolájukból.

⁴ Dom. Hist. II. 88. l.

állításunk bizonyítására, hogy a csiki ifjuság nem tudta méltó módon magyarázni a márciusi pontokat.

Négyszáz év óta az első eset ez, hogy Confraterék a kolostornak ily határozottan folmondják a szolgálatot. Máskor is voltak kellemetlenségek s bár a kolostor tudta és beleegyezésével jelölődtek ki a Confraterék, azért többször megtörtént, hogy összeült velük kötelezettségeik megtárgyalására. Az 1848-iki események után az összeköttetés szála megszűnnek és semmi feljegyzés sincs arról, hogy a kolostor megpróbálkozott volna őket továbbra is megtartani szolgálatában. A forradalom szelleme őket is elseperte a kolostor mellől, nekik nem a szabadságot adván vissza, hanem a közterhek egyenlő viselésére szólította fel. Visszatértek őseik nyomdokaiba. Lemondó nyilatkozataik után ítélve, ők erre nem gondoltak és a szabadság fogalmát rosszul értelmezték. A jogok fenntartása mellett csak a kötelezettségtől akartak szabadulni. A kolostor meghagyta ezen jóhiszeműségükben s szolgálataik igénybevételére többé nem gondolt.

Elhisszük, hogy a forradalom szelleme érintette a Confraterék lelkét is, de azt gondoljuk: egyéb okok is közreműködtek a felmondásra. Mióta a határőrséget megszervezték, a sok rendelet ellenére a katonaság többször és többször megpróbálkozott, ha valamiképen a kolostort meg tudná fosztani jogaitól. A határsértések gyakran ismétlődtek s 1818-tól rendszeressé váltak, úgy hogy 1843-ban P. Veress Ignác kolostorfőnök már csak a legnagyobb erély igénybevételével tudja a confrateri jogokat megvédeni, vagyis hogy necsak a családtyákra alkalmazzák azt, hanem beleértessék az egész család. 1756 április 9-én a főkörmányszék olyan határozatot hozott, hogy az öreg Confraterék házas fiai is mentek az adófizetés alól, ha azok 1747 nov. 13. előtt lettek Confraterék. A katonai hatóság ezt nemcsak az adózásra, hanem a katonáskodás és más közterhek viselésére is magyarázta s így 1818-tól a Confraterék gyermekeit, ha alkalmasok voltak besorozták, katonai vagy más közmunkálatokra felszólították. Ezeknek elejét veendő a nevezett kolostorfőnök a kezénél lévő összes adatokat összegyűjti és két felterjesztéssel él a katonai és a polgári hatósághoz, melyekben megmagyarázza a confraterség jelentőséget, jogokat, kötelezettségeket, királyi, fejedelmi, főkörmányszéki, katonai

rendeleteket s kéri még azt is, hogy ezután olyanokat ne jelöljenek ki Confraterekül, kik inségben sinylődnek „paupertate pressi sunt“, akik a kolostorral szemben fennálló kötelezettségüknek alig felelhetnek meg. Kéri tudomásul venni azt is, hogy a Confratereknek szülői hatalom alatt álló gyermekei a királyi dekrétumok értelmében katonai vagy polgári kötelezettségekre nem kényszeríthetők, mert épen ezek szellemében élvezik a kiváltságokat.¹ E fölterjesztésre a válasz késvén a kolostorfőnök a válaszádat megsűrgeti s a katonai felügyelőség meggyőződve az igazságról a továbbiakban az adományozások szellemében járt el, sőt a más két kérés iránt is figyelmesnek bizonyult, mert a kevésbé alkalmas Confraterek helyét gazdagabbakkal töltötték be s akik még nem rótták le tartozásaikat, azokat ezen kötelezettségeikre szorították.

A felterjesztésből két dolog érdemel figyelmet. 1746-ban a Szék emelt panaszt, hogy a kolostor a leggazdagabb embereket választja be Confraterekké. Most meg a kolostor panaszodik, hogy mit csináljon a szegénységükben nyomorgó Confraterek szolgálataival? Tehát a forradalom előtt a Confraterek olyan szegények voltak, hogy maguk is alig élhettek. S épen azért másodszor a confraterség teher volt, melyet csak kényszerből viseltek és így a forradalom nekik is szabadságot jelentett, melyet örömmel üdvözöltek.

S vajjon ezt a kolostor olyan egykedvűen fogadta? Nem is fogadhatta. Az állam közegei által kiforgatta a királyi rendeleteket, mikor úgy a kolostort, mint a Confratereket megfosztotta mozgási szabadságuktól. Szapolyai János adományozólevele a confraterségbe való választást a kolostornak tartja fenn, Bethlen Gábor pedig meghagyja, hogy csak azok választhatók be, akik maguk is akarnak Confraterek lenni. S mint ez a két kikötés hatályát veszítette, a confraterség azonnal teher lett úgy a kolostorra, mint a Confraterekre nézve. És ha most a Confraterek kijelentik, hogy ők többé szolgálni nem akarnak, a kolostor az 1848-iki eszmék értelmében nem is kényszerítheti őket, mivel akkor a Confraterek helyzete „de facto“ semmiben sem különbözött a jobbágyok helyzetétől, melyért valakinek a felelősséget viselnie kell.

A viharok elmúltával, miután már a kedélyek is lecsillapodtak,

¹ Historia Dom. Csikiensis. II. k. 75 l.

a csiksomlyói kolostor történetírója több esztendő eseményéről egyszerre számol be. A II. k. 147. lapján a Confraterekről megemlékezvén azt írja: ezeket az állam már visszaállítani nem tudta. 1848-ban megszüntetik a hetenkinti szolgálatot s ezt az állam 33,000 forinttal pótolta.

Csak a Confraterek elbocsátásának kárpótlása nem ment oly simán, mert a kolostor az 1848-iki csiksomlyói eseményekért felelőssé volt téve és kegyvesztett lett és semmit sem tehetett. A feszültség szüntével a kolostor folyamodik az erdélyi földtehermentesítési alap igazgatóságához, honnan elutasították, mert jog szerint nem is tartozott oda. A kolostor és a Confraterek között semmi úrbéri viszonyról nem lehetett szó, tehát jogait más uton kellett érvényesíteni. P. Simon Jukundián 1872-ben a vallás és közoktatásügyi miniszterhez folyamodik, ki ezt átteszi a belügyminiszterhez, innen leküldik az erdélyi földtehermentesítési alap igazgatóságához, honnan pártolólág küldvén vissza, a belügyminiszter elutasítja. Utoljára még egyszer Haynald Lajos fölviszi a kolostor kérelmét Őfelségéhez. Mégis csak pörindításra volt kényszerítve a kolostor s elbukik az első, el a második forumon, végre a kir. Kuria elé kerülvén az ügy 1878. nov. 27-én kedvezően döntött¹ s így a kolostor váltság címen 33,000 forintot kapott az államkincstártól.²

Ezzel pont is volt téve egy oly küzdelemre, mely sok irigységet, sok gyűlölséget váltott ki az emberek lelkéből. A kuriai határozat az adományozás anyagát a továbbiakban függetlenné téven a világi hatóságok beavatkozásától, végre az adományozás szelleme a legkedvezőbb formában mentődött meg, ahogy Hunyadi János is kezdettől fogva akarta.³

¹ 1880 jun. 24-én Fridvalszky Sándor tudatja Budapestről, hogy a tizenhét év óta húzódó confrateri pör meg van nyerve s a megítélt összeget föl lehet venni. Domus Histor. II. k. 129—30 l.

² A Hirnök 1922. 442—443 l.

³ P. Simon Jukundián az eltörölt munkatevő Confraterek helyébe tiszteletbeli Confratereket nevezett ki főkép azok közül, kik a per megindításában és lefolytatásában segítségére voltak. A tizenöt konfrater neve a következő: Gál János kuriai bíró, Miklósy József törvényszéki bíró, Nagy Lajos csikszentgyörgyi főesp. kanonok, Bálint Károly kézdiszentléleki főesp. kanonok, Péterffy József felcsiki főesp., Keresztes Márton alesp., Kovács Elek alesp., Koncz István, Veres Sándor, Ferenczi Károly, Veress Antal, Bálinth Lázár, Puskás Tamás, plebánosok, Erőss Elek polgármester, Bocskor Ferenc iktató. Még néhány esztendő s ha ezek is mind elhalnak, ez a confraterség a történelemé marad.

VIII.

Nemes emberek voltak-e a Confraterek?

A székelyek, mint nemes emberek szerepelnek. I. Ferdinánd hasonló természetű adományozásai. A székelység fokozatai. Zabolai határozat. A székelyek nem teljes jogú magyar nemesek. A Rákóczi-féle felkelés után a Confratereknek is vannak jobbágyaik.

A tárgyalás menete azt mutatta, hogy mint nemes emberek voltak megnevezve a Confraterek. Szapolyai János adománylevele ebből semmit sem árul el s Kálnoki főkirálybíró úgy beszél róluk mint jobbágytartó nemes emberekről, kik a Szék területén a leggazdagabbak s bár a legjobban megtehetnék, elmulasztják a királlyal szemben fennálló kötelességeiket. E két távlat között érdemes foglalkozni ezzel a kérdéssel is, hogy különbséget tudjunk tenni az erdélyi és magyarországi nemesség között, illetve a székelység és nemesség között.

A most ismert legrégebbi adományozó levélben mint „Confratres” és „Vitrici”¹ szerepelnek. Tehát ebből, hogy a Confraterek kik és mik voltak, el nem igazodunk. A Confraterek jogi helyzetéről, társadalmi állapotáról Báthori Gábor adományozó, illetve megerősítőlevele beszél. Ebből megtudjuk, hogy 1608-ban „siculi libertini”, szabados székelyek voltak.

Lássuk a körülményeket. Az erdélyi vajdák jószágadományozási joga kezdetben harminckét telekig terjedt.² Hunyadi János ezt kormányzói jogai között is megkapja.³ Hunyadi nem mint erdélyi vajda, hanem mint Magyarország kormányzója teszi az adományt. Szapolyai⁴ János II. Lajos után,⁵ a magyar király életében, saját nevében erősíti meg.⁶

¹ Sz. O. I. 340—341 l.

² Pray Annales. V. 491.

³ Szalay-Baróti: Magyar nemzet története II. k. 192 l.

⁴ Sz. O. I. k. 340. l. Losteiner I. m. III. p.

⁵ U. o. 341. l.

⁶ U. o.

Telekadományozás alatt csakis jobbágyi portákat érthetünk, mert a nemesség jogaiban benne van, hogy vele csak a király rendelkezhetik, de sem egyes embernek, sem intézménynek le nem köthetők és bármelyik család nemesi jogainak erőszakos megsértését látta volna egy hasonló intézkedésben. Hunyadi János-féle adományozással össze lehetne hasonlítani I. Ferdinánd magyar király azon intézkedését, melyben 1542. június 26-án meghagyja Pozsony megye hatóságának, hogy vegyék tekintetbe a nagyszombati apácák nyomorúságát és ne állíttassanak velük lovas katonákat.¹ 1548. augusztus elsején meg azt a kiváltságot adja nekik, hogy sem ők, sem jobbágyaik nem tartoznak a királyi sókamaráknak adót fizetni.² Az ok mind a két esetben ugyanaz, csak az adományozás nem olyan teljes itt, mint a kérdéses esetben.

A történetírók abban megegyeznek, hogy a vérszerinti székelyek nem voltak jobbágyok, hanem a székelység nemességét is jelentette. Ez bővebb magyarázatra szorul. Igazi *székely nemes* alatt a telepítés vezető örökös előljáróknak rokonságát és leszármazottjait értjük, kik az ágházakban laknak, vagy ezekhez tartoznak és a hivatalokat alkalmas férfiakkal ellátják.³ Tehát a székelység különválasztva a nemességtől, csak az illető szabad lófő állapotát jelentette.⁴ A székelység harmadik neve: a gyalog székelyek osztálya, akik eredetileg szabados várőrök voltak.⁵ Ha a székelység nemességét is jelentette volna azon értelemben, ahogy azt a magyar részekben használták, akkor ezen értekezésben sok kérdés maradna függőben: miként volt lehetséges az adományozás; vagy a jobbágyokból hogy lehetett később nemes; vagy melyik időben kezdett a kolostor a jobbágyok helyett nemeseket választani a confraterségbe s mi indíthatta arra a nemeseket, hogy elfoglalják a jobbágyok előnyös helyzetét, de rájuk nézve ez esetben mégis megalázót? Ezekre a kérdésekre kielégítő feleletet adni még akkor sem tudunk, ha Losteiner-nél azt olvassuk, hogy Hunyadi *ex popularibus addixit*,⁶

¹ Egyháztörténelmi emlékek a magyar hitújítás korából IV. k. 58 l.

² U. o. V. k. 30. l.

³ Erdélyi László: A székelyek története. 18. l.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

⁶ Losteiner i. m. 111 p.

mert a jobbágyság életében Erdélyben, Szlavonia és Horvátország vármegyeiben nem találjuk meg azt a fejlődést, mit a magyarországi részekben tapasztalunk.¹ Itt nyomasztobb volt sorsuk, mint Magyarországon s a parasztlázadások is innen indulnak ki.

A könnyebb áttekintés szempontjából ismerkedjünk meg röviden a székelyek helyzetével Erdélyben. „A székelyek és besenyők mint cibin-szebenvármegyei vitézek harcoltak² 1210—17 közt szászokkal és oláhokkal együtt“ a bolgár Viddin váránál, amikor Barót és Szászváros között voltak letelepedve.³ 1217-ben még hadifogoly várőrök voltak.⁴ IV. Béla a baranyamegyeieknek 1250 körül megadja a szabad szerviensek jogát, hogy ezután a teljes század kiállításában ne a közös teher nyomja őket, hanem mindegyik maga tartozzék lovag módra harcolni.⁵ Az ilyen szerviensek 1260 táján elnyerik általánosan a nemesi címet.⁶ 1270-ben már a telegdi (udvarhely megyei) székelyek is ki vannak véve a vajdák, ispánok és tiszteik zaklatása alól.⁷ Nagy kiváltságaik fejében a táborozási kötelezettség mindenkit terhelte. „Mint mindnyájan egyaránt *szabadok*, fegyverrel tartoztak az országot védelmezni s mint az ország nemesei fejenként kötelesek voltak a királyi seregben szolgálni.⁸

Láttuk, hogy a székelyek „nemességében“ „három nemet“-et különböztettek meg.⁸ A három rendbeli székely tökéletesen szabad volt, szabadságának bizonyítására elég volt székelységének bizonyítása.¹⁰ Nemcsak személyében volt szabad, még magánbir-

¹ Acsádi idézett művében.

² Erdélyi i. m. 4. l.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ U. o. 5. l.

⁶ U. o., 1353 szabad lófők, 1473 a primipilus címet kezdik viselni; i. m.

⁷ Erdélyi i. m. u. o. 6. l.

⁸ Connert János: A székelyek intézményei 86. l.

⁹ A székely ispánok címében 1339-től fogva ezt a kifejezést találjuk: „Comes trium generum Sicularum“ Erdélyi i. m. 17. l. Alii enim sunt Potiores, vel Primores, alii primipili vulgo loffew et Fewló appellati, primipili alii vero sunt qui nomine communitatis terentur, simplices scilicet et subditi aliorum. Sz. O. II. k. 80 l.

¹⁰ II. Ulászló szerint a székelyek összesége a szent királyoktól, kiváltságos igazi nemesek, mentve minden vámfizetéstől Erdélyi i. m. 18. l.

tokát sem királyi adományozásból, hanem örökösödés folytán nyerte, melyet hazaárulás, vagy felségsértés esetén sem veszített el.¹ II. Ulászló 1499. július 13-án kiadott szabadságlevelében megpróbálja ezt korlátozni, de nem sokáig maradhatott érvényben. Szabadságlevelében azt mondja: Ha a székely valamely hűtlenséget követne el, „aliquam notam infidelitatis incurruerit,” és ha ezt csak a székelyek ellen követte el, veszítse el székelységét; ha pedig a király vagy az ország ellen járt el hűtlenül, akkor veszítse el nemességével vagyonát is, melyet a király csak székelyeknek adományozhat.²

Bár, nemes volt minden székely, azért a három *nem* között nagy különbségeket találunk. A két első nem magát bárói és patriciusi megtiszteltetéssel szerette körülvenni (qui quasi barones aut patriciorum loco habentur), vagy lófőknek nevezte s a többieket nemesi joggal plebeusoknak tekintette.³ És ennek a harmadik⁴ nemnek helyzete nem nagyon különbözött a jobbágyokétól. Keze azonban nem volt annyira megkötve, mint a jobbágyé s ha alkalma volt, személyes tulajdonságaival hamar a többiek fölé emelkedhetett.⁵

Ezekkel a király, vagy a kormányzó úgy bánhatott ahogy akart. És hogyha elfogadjuk Erdélyi László véleményét, ki a székelyeket (székelység) nem tartja teljes jogú nemeseknek, akkor a

¹ Sz. O. I. k. 238 l.

² Sz. O. III. k. 142 l.

³ Sz. C. II. k. 100. l.

⁴ A harmadik nem elnevezésének más és más formáit találjuk: „pedites” Sz. O. I. k. 221. l.; „communitas” Sz. O. I. k. 250 l, II. k. 80. l., III. k. 141. l. IV. k. 9 l.; „promiscuas plebs” Sz. O. I. k. 150. l.

⁵ A gyalog székelyek, vagy a székelyek harmadik nemének is megvoltak a királyi szerviensek, vagy szabados népekre emlékeztető küzdelmei a főemberek ellen. (Erdélyi i. m. 19. l.) Hunyadi János a háromszéki gyalogos székelyeknek szabadságlevelet ad. (u. o.) Mátyás alatt fellázadnak, az urak házait fosztogatják, felégetik. (Sz. O. III. k. 82—87. l.) 1466-ban a zabolai gyűlésen elhatározzák, hogy a székelység, a „communitas” ne legyen a főemberek szolgája, hanem szolgálhasson annak, akinek akar és szabadon el is költözhessen . . . Továbbá elhatározzák, hogy ugyanazon köznép az előkelőknek, vagy nagyobbaknak szántani, kaszálni, buzát vágni, és bármilyen más szolgálatot tenni nem köteles. Továbbá ha valaki a köznépből szokás szerint egy előkelőnek a védelme alá akar jutni és magát másoknak alávetni, szabad legyen neki.

kérdésre a felelet már meg is van adva. A zabolai határozat pedig Erdélyi véleményét igazolja. A *communitas* ne legyen a főemberek szolgálója; szolgálhasson annak, akinek akar; ha valaki a köznépből szokás szerint egy előkelő védelme alá akar jutni és magát a másoknak alávetni, szabad legyen neki. Kell ennél élesebb megvilágítás is? A következmény nagyon rövid: a harmadik nem, melynek kebeléből történt az adományozás, jogilag a jobbágy és az igazi nemes között állott. Mikor még a zabolai gyűlésen nem volt rendezve a székelység jogi állapota, Hunyadi János úgy adományozhatta őket, mint jobbágyi portákat, mert semmi sem korlátozta. De a fentebbiek után, miért ne tehetne volna meg a zabolai gyűlés után is? Mátyás király 1462-ben a plebeusi kötelezettségek, terhek alól menti fel őket¹ adó, tized, kilenced, a lustrumokon való megjelenés, hadbaszállás stb.); Szapolyai János 1519-ben ezt erősíti meg, kikötve azt, hogy azért nem vesztik el a földek, rétek, erdők és makkoltatáshoz való jogukat.² 1562-ben a székelyek intézményeiből sok minden megszűnik s azután kezd az új záradék is érvényesülni: akik maguk is akarnak Confraterek lenni. Érthető most már Csikszék eljárása is, mikor a Confratereket az éjjeli őrségbe beosztják; Mária Terézia királynőnek az a rendelete is, hogy a határőrségbe csak nemes embereket vehetnek föl. És így minden ezideig felmerült nehézség megoldható.

A Rákóczi-féle felkelés után a székelyek vagyoni állapotában változások állanak elő s ennek tulajdonítandó, hogy az egyszerűbb székelyek közül sokan úgy elhatalmasodtak, hogy jobbágytartásra is képesek voltak. (Ezen jobbágyok alatt érthetjük a *communitast* is.) De más is szolgáltatott okot a panaszra a kolostor ellen. Az adományozólevélben az nincs benne, hogy csak a *communitas*, *pedites* vagy *promiscua plebs* kebeléből választhatott Confratereket. Miért ne kérte volna fel a lófőket is, ha azok vállalkoztak és miért ne vállalkoztak volna, ha az akkora előnyöket biztosított?

E fejezetből tanulságképen egyet megjegyezhetünk: különbség volt a magyarországi nemesség és a „*siculitas*” között — jogban és vagyoni állapotban egyformán. A Confraterek székelyek voltak, de az a „nemesség” honnan ők, legalább is kezdetben, kikérültek, alig volt előnyösebb a jobbágyságnál.

¹ Sz. O. I. k. 341. l.

² U. o.

IX.

Az adományozás természete.

Kezdetben szegény emberek voltak a Confraterok. Egyházi jellegű kiváltságot kapnak. Szabadságmozgalmaik. Az 1719-iki határozat.

Az előző fejezetben foglalkoztunk a Confraterok nemességével és megismertük társadalmi helyzetüket. Még egyszer térjünk vissza azon kérdésekre, hogy kik s milyen állapotúak voltak a Confraterok; a királyi kegy milyen előnyöket biztosított nekik és jogos volt-e a kolostor ragaszkodása hozzájuk, az ők szolgálatához?

Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy szegény székely emberek voltak, kik kezdetben a nekik nyújtott szabadsággal sem tudtak élni, hanem szerényebb keretek között önként tértek vissza a szolgaságba, vagy épen belekényszerítették abba. Ha csak a zabolai gyűlés határozataira hivatkozhatnánk is, akkor is elmondhatnók, hogy legtöbbje eddig is abban élt, mert akkor még kevésbé ismerték, mit jelent a székelység, vagyha ismerték volna is, nem volt elegendő anyagi erejük annak érvényt szerezni, hanem megelégedtek azzal, ha úgy élhettek, mint az egyháziak birtokán élő jobbágyok.¹ Volt különbség és ez kiemelendő. Élvezhették a „nemes“-i kiváltságokat és azonkívül nem kellett hadrakelniök,² a lustrumokon⁴ megjelenni, hozzájuk beszállásolás³ nem történhetett, ezekkel szemben szolgálniuk kellett a kolostort és mindenben megfelelni a kolostor kívánságának.⁵ Ebben van helyzetük különleges-

¹ 1848-ban a jobbágyság eltöröltetvén, ők is ennek hatása alatt mondták fel szolgálataikat ugyanazon év szent Háromság vasárnapján. Benkő k. i. m. II. k. 88. l.

² Sz. O. I. k. 341. l.

³ U. o. Báthori Zsigmond után ezt megszorítják Losteiner i. m. 277. p.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

sége. Ha nem is volt meg „de iure“, de egyházi immunitást „de facto“ még másban is élveztek: minden ügyük a kolostor ítélőszéke elé tartozott.¹ A kolostor ítélkezett felettük, melyben a nemes Szék bele nem szólhatott, hacsak erre a kolostortól felszólítást nem kapott.²

A kolostor iránt szorosabb alárendeltséget kell látnunk abban is, de amely egyuttal válaszfal közöttük és a többi gyalogos székek között, hogy perbefogni,³ eskü alá vinni⁴ a testvérek engedélye nélkül nem szabad. Egyházi immunitást kaptak.

Lassankint a Confraterok származásukból származó előnyeik tudatára ébrednek s az új helyzetükben nyert jogaik élvezetének megtartásával szeretnének szabadulni a terhektől. Egymás között

¹ Lázár István gr. és Petki János ismeretes kijelentései. (IV. fej.)

² Mikor a kolostor perelt a Székekkel, a Szék hat pontba foglalta össze vádjait: 1) hogy a kolostor a gazdagokat választja be; 2) A gazdagok jobbágyai és zsellérei is kiváltságosok lesznek és így a 32 számot meghaladják. 3) A rendes adót nem fizetik meg. (Nem is voltak erre kötelezhetők Sz. O. I. k. 341 l.) 4) a tisztektől semmit nem dependeálnak, ha káromkodnak, csürben vagy istállóban, vagy utcán dohányoznak, másokon vért bocsátanak is, a tisztek, hogy megbüntessék, meg nem engedik a Páterek stb. 5-ször Eő Klmek Dominale Forumot tartanak, holott a Confraterok szabad emberek és nem jobbágyak. De bátor tartanak eő Klmek, csak egyéb taksákat ne assumálnának, hanem ami pure arra Confraterok szolgálattját illeti renitentiáját nézi, a Székek nem convertálnak, — de supra activitatem progredialnak, mert nemes fundusokról, Székely jusról, szabad emberek közt való divisiokról, paraphernumokról, örökség dolgából törvényt tétetnek; mely igen nagy abususnak tartatik, semmiféle Dominale Forumon effélékről nem lehetvén perelni, de 6-szor. Ami a legnagyobb és legkeservesebb: ha egy Confrater vagy külső ember egy Confratert perel, kezdi causáját a Páterek Dominale Forumon, ottan hosszasan nagy költséggel prohibita, párvétel, exmissio, nonam, inhibitio, repulsio mellett perel: azután ha vége nem szakad, vagy apellálja valamelyik fél függőben levő causáját, történik azalatt, hogy azon Confratert, akit Confrater vagy külső ember perlett, vagy szegénységiért, vagy egyéb rosszasságáért a T. Páterek a Confraterségből kivetik és így mindjárt cessál a jurisdictio, tovább ötet a Dominale Forumon nem perlik, mert meg nem felel, azért, hogy már nem Confrater, hanem azok akik ötet perlették hosszas fáradsággal, költséggel, a nemes Széken ujolag kezdik causajokat, ott is simplex exceptio történik, hogy apellál, ha nem transmittaltatik, protestál, de Litteris praeceptoris és így hosszas időkig folly a Causa. Benkő i. m. II. r. 88—90 l.

³ Sz. O. I. k. 340.

⁴ U. o.

mozgalmat indítanak és a kolostort arra kényszerítik, hogy szolgálataik meghatározásának tárgyalásába bocsátkozzék velük. Az első ilyen mozgalomról P. Domokos Kázmér kolostorfőnöksége idejéből (1667) van tudomásunk.¹ Február 19-én gyűlést tartanak a kolostorban, ahol jelen van az ő főbírájuk, továbbá Mikó Péter és Fodor Mihály. Megegyeznek a szolgálatban.² Ez 1694. január 29-én megismétlődik P. Orbán Ferenc kolostorfőnök, Sándor János, Mikó János, Veres Péter, Boros György és Lajos Ferenc jelenlétében, akik mind nem voltak Confraterek.³ Mit határoztak e két összejövetelen, nem tudjuk pontosan.

Ily határozatok meghozatalára nem kizárólag a Confraterek mozgolódásai, de a nemes Szék rossz akaratú fellépése is készítette a kolostort.⁴ Az 1719 május 24-iki határozathozatalt azzal okolják meg, hogy a Szék azzal vádolja a Confratereket, hogy ők sem a királynak, sem a kolostornak, sem a Széknek nem szolgálnak.⁵ Ez arra indítja a kolostort, hogy írásba foglalják a Confraterek kötelességeit, mit Losteiner a következőképpen beszél el: „Mivel ennekölte sok zúgolódás volt a nemes Székben és azt mondták, hogy a Confraterek mind felséges koronás királyukat, mind a nemes Széket, mind pedig a Clastromot is megcsalták az ő szolgálatjokkal, azért mindezeknek eltávolítására tetszett tekintetes és nemes Sándor István Uramnak, mostani főbírójának a Confratereknek, azokkal edgyütt, kikkel illet ilyen rendelést és ordonantziát tenni az dolgok és szolgálatjok iránt.

Hogy pedig mostan a Confraterek privilegiuma Ófelségétől kegyelmesen confirmáltatott, és derék országgyűlésben publikáltatott, melynek szigorával ezután sem ordinária, sem extraordinaria portiot nem adnak; szállót nem tartanak, postaságra nem kergetik etc. etc. E szerint lesz ezután a szolgálat, ha ki még a Confraterek között meg akar maradni.

¹ Losteiner i. m. 483. p.

² Losteiner i. m. 483 p.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

1. mo.

Ennekelötte minden esztendőben egy öl fával tartoztak bérakni a fás kertben, ez pedig azért volt, hogy gyűlés pénzt nem adtak; az öl fáért pedig midőn berakták, egy kenyeret adtanak és három hétig mentség volt a bé szolgálatból:

ad 1. mum.

Ez után az öl fáért megadatik a kenyér és azon a héten ne szolgáljon bé, az három hétig való mentség pedig elvételik.

2 do.

Eddig minden héten egy nap szolgáltak bé háromszori étellel.

ad 2. um.

Ezután két nap szolgáljanak bé a mi kenyérünkön.

3. tio.

Ennekelötte, ha egy szekér dib-dáb fát hozott, azt nyolc-kilenc óra tájba elhozta, kiért egy darab kenyeret adtak neki, azon nap semmitsem dolgozott nekünk Calastromnak.

ad 3 tium.

Ezután két szekér vágatlan jó fát hozzon (a pedig ne csak szekér szám legyen, hanem marhájához képest jó szekér fa), ha azt felvágja, enni adnak, ha pedig nem vágja, semmitsem adnak, s dolgára mehet. Az ételen pedig itt értetődik: levesétek avagy turó vagy sajt.

4. to.

Ennekelötte ha Moldovában vagy Erdélyben kellett alamizsnáért küldenünk, akinek négy ökre volt is, soha cimbora nélkül el nem ment és ha tiszteletes Pater vagy Frater nem volt vellek, igen hajtva jártak, hogy hadd teljék az üdő, mert ugy minden napért egy hét tudódott bé.

Ad 4. tum.

Ezután midőn alamizsnát hoznak vagy Erdélyből vagy Moldovából, egy szóval akár honnan, mind az üresen való kimenetelben, mind pedig terhesen való jövetelben két-két nap computatodgyék egy hétben. Es akinek négy ökre vagyon cimborá nélkül négy ökrrel menjen, a kettő ökrű pedig cimborával.

5. to.

Ennekelőtte midőn alamizsnáért küldettek, hogyha egyiknek több terh jutott a szekeren, gyakorta volt, hogy azért zugolodtak morgolodtak és el is hagyta, ha el hagyhatta.

Ad 5. tum.

Ezután ha olyan veszekedők, zugolódók és morgolódók találkoznak közöttük, elsőben 12 csapatassék rajta, másodsor ha ugyanabban bünsöknek találhatik, a Confraterék közül kiirattassék és vettessék.¹

E pontokat a fennemlített napon a Confraterék előtt felolvasták és senki ellene nem mondott.

1719-ben így voltak szabályozva a confrateri kötelezettségek, mely pontok összeállításából nagyon kiérzik, hogy sok esetben nem szívesen tettek azoknak eleget. A Confraterék között ha voltak jobbmódúak, voltak szegények is, akik még ez időben sem sokat adhattak „nemességükre,” ha a botbüntetések elszenvedésétől sem irtóztak?

Védhette-e a kolostor jogait, harcra kelhetett-e Confrateréiért úgy a Székkal, mint a katonasággal? Szapolyainak a tisztviselők részére tett meghagyása végigvonul a megerősítéseken. A kolostornak ez kiváltsága volt. E kérdésre ép azért nem nehéz megfelelni, ha ismeretesek voltak előtte a régi jogszokások. Már pedig lehetetlen volt ezt nem ismerni ép az akkori rendi előljárók között, mikor a kolostor könyvsajtóján 1745-ben nyomják ki Verbőczy István Tripartitumát, melyre később oly sokat hivatkoztak. Verbőczy a privilegium két neme között teszen különbséget: egyik a közönséges,

¹ Losteiner i. m. u. o.

és másik a személyre szóló. „Közönséges az, melyet az egész községnek vagy gyülekezetnek, úgy mint városnak, káptalannak avagy konventnek enged a király; és az ilyen privilegium örökké tart és állandó.¹ A Tripartitum ezen paragraphusára és a megerősítések záradékára hivatkozik állandóan a kolostor és ez elégséges volt neki ahhoz, hogy örökké kezében tartsa azt, amit egyszer megfogott, mindaddig, míg arról önként le nem mondott, vagy megváltását ki nem eszközölte, mert a privilegium természete állandó.²

¹ Verbőczy: Tripartitum II. Titul. VII.

² U. o. Titul. VIII.

Fogalomtisztázás.

Hunyadi János harminckét családost rendel a csíksomlyói kolostor szolgálatára, kiket „Vitricus“-oknak, „Confrater“-eknek nevez. „Vitricus“ magyarul mostohát, átvitt értelemben táplálót, segitőt jelent. „Confrater“ pedig testvért, tagtársat akar kifejezni.

A Confrater szóval a magyar ferencrendiek történetében mindig találkozunk s azért jó lesz figyelemmel lenni erre, hogy meg tudjuk különböztetni ezen fogalomnak kétféle értelmezését. A rend történetében Confratereknek, azokat a világi embereket nevezzük, lehetnek egyháziak is, kiket valamely kolostor a saját kebelébe választva rendtartományfőnöki vagy minister generalisi kinevezéssel testvérületébe számít s megosztja vele a nyert kegyelmeket. Ilyen Confratere most is minden kolostornak több van. Ha nem volnának a régebbi időből ilyen kinevező okleveleink, a laikus olvasó még könnyen azt gondolhatná, hogy amazokból származtak le ezek szerepkörükben átalakulva s a szó jelentésének értelmében is megváltozva. Erről beszélni sem lehet. A kolozsvári egyetemi könyvtár oklevél osztálya egy nagyon szép kiállítású ilyen kinevező oklevelet őriz Hunyadi János kortársától és jóbarátjától kapisztránói szent Jánostól, mely két testvér részére szól. Ez egészen más természetű, mint a kormányzóé. Azután a későbbi időkben is gyakran találkozunk confrateri kinevezésekkel, melyek éppen nem a csíksomlyói kolostor részére szólnak s nem tőle vannak kiállítva. Így 1521 november 20-án Somlyai Bernát, a ferencrendűek magyarországi tartományfőnöke Gyöngyösön Derencsényi Györgyöt Ágota nejével és eddigi, valamint ezután születendő gyermekeivel felveszi szerzete rendtársai közé. (Egyháztörténelmi emlékek I. k. 47. l.)

A kétféle confraterség között sok az eltérés. Először is itt a kérdéses tárgyban a kormányzónak egy joggyakorlatával találkozunk, melyet egy erkölcsi testület javára gyakorol; míg a második

alakjában épen ez az erkölcsi testület részeltet egyes embert, vagy annak családját nem anyagi előnyökben, hanem lelki kegyelmekben. Másodszor különbségnek kell vennünk azt is, hogy az utóbbiaknál a szolgálat ideje nem a kinevezés napjától kezdődik, hanem ezt a kinevezést a kolostor iránt tanúsított jóindulatával előzetesen kellett kiérdemelnie. Vagyis bármelyik kolostor valakit csak akkor számíthat testvérületébe, ha azelőtt valamiben annak a kolostornak segítségére volt. Ez még nem zárja ki azt, hogy jótékonykodását azután is gyakorolja. Erre is találkozunk példával már a legrégibb időből. Özveggy Kőfaragó Györgyné a kolozsvári ferencrendűek „confratrisa”-ja 1531 december 19-én a kolostor javára végrendelezik. (Egyháztört. eml. II. k. 178 l.) Amint láttuk a Hunyadi János-féle adománylevélben az a fontos, hogy a kolostor szolgálata intenzivebb, de ez csak akkor veszi kezdetét, ha erre valakit a kolostor felszólított. Harmadszor a mai értelemben vett confratereknek „in foro externo” semmi kiváltságuk nincs, nem is volt, míg a Hunyadi-féle adományban az a feltűnő, hogy akik confraterségre adják magukat, az állammal fennálló kötelezettségük egy része felüggesztődik. Mintegy immunitást élveznek a kolostor égisze alatt. Négy századon keresztül úgy is tekintették őket, mint a kolostorhoz tartozókat, míg a mostani confraterekről a világ aligha vesz tudomást.

Fölösleges tovább vonni a párhuzamot a kétféle confraterség között, már a mondottak is eléggé szemléltetővé teszik, hogy e kettőt össze nem lehet tévesztetni, bár a szónak jelentése ugyanaz, de a csiksomlyói Confraterok a magyarországi ferencrendűek történetében egyedülállók.

FÜGGELÉK.

A gyakrabban idézett forrásmunkák jegyzéke.

A jelen értekezés megírásánál kétféle forrásanyag állott rendelkezésünkre: kéziratok és nyomtatott művek s érdemlegesen a kéziratokból merítettünk a legtöbbet.

A) Kéziratok:

A kéziratok közül mindenekelőtt az erdélyi ferencrendiek Kolozsváron elhelyezett levéltára említendő meg, mely az értekezés lényegének ismertetéséhez az anyagot szolgáltatta. A levéltári anyagnak idevágó része teljesen ismeretlen a magyar irodalomban s tudomásom szerint ez az első kísérlet, mely annak rendezetlenségében valami összhangot akar teremteni és az egészbe áttekinthető bevilágítást kíván nyújtani. A kéznél lévő adatokat jórésztben felhasználtuk s hogy könnyen utánanézhető utalások nem történtek, magyarázata az, hogy a levéltár még rendezetlenül áll.

Ugyanazon levéltárból még három kézirat említendő meg:

P. Györfly Pál: *Ortus Progressus Provinciae Traunicae* (Transsylvanicae) Tom. I—III., mely Protocullum seu Registrum néven is többször van említve.

P. Kajoni János: *Prova Traunica. Fratr. Min. Strict. Obs.* (Provincia Transsylvanica Fratrum Minorum Strictioris Observantiae) Az irodalomban, mint maga Kajoni is, ismertebb. Az erdélyi ferencrendiek működéséről első feljegyzések e könyvben találhatók. Följegyzései hitelesek, mert korának történetét írta meg s a többi történetíróknak is kútforrásul szolgált.

P. Losteiner Leonárd: *Cronologia Topographico Chorographica... descriptio pervetusti Monasterii Csiksomlyoviensis*. Ez már általánosan ismeretes. Enélkül nem is lehet a csiksomlyói kolostor történetével foglalkozni. Egy kolostor történetének keretében egész Erdély eseményeiről megemlékezik. Legtöbbször Losteiner van idézve s főképp a 110—111, 482—483 pontok. Kéziratának kompendiuma gyanánt közli a kolostornak a Székkel folytatott küzdelmét. Nehezen lehet benne eligazodni.

A csiksomlyói könyvtárból: *Historia Domus Csiksomlyoviensis*. Sajnos csak a második kötetét kaphattam meg a legújabb idők eseményeiről.

